

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ОСВІТИ

Головний редактор
президент НАПН України,
академік НАН України і НАПН України,
доктор філософських наук, професор
В. Г. Кремень

Друге видання, доповнене та перероблене

Київ
Юрінком Інтер
2021

УДК 37(031)
Е 64

30-й річниці Незалежності України присвячується

Головний редактор
В. Г. Кремень

Заступники головного редактора:
В. І. Луговий, О. М. Топузов

Відповідальний науковий секретар
С. О. Сисоєва

Члени редакційної колегії:
О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, П. Ю. Саух, Л. Д. Березівська, І. Д. Бех,
В. Ю. Биков, М. С. Гальченко, В. В. Засенко, С. А. Калашникова, М. О. Кириченко, Л. Б. Лук'янова,
В. Г. Панок, В. О. Радкевич, О. Я. Савченко, М. М. Слюсаревський, О. В. Сухомлинська

Видавництво «Юрінком Інтер»
Шеф-редактор В. С. Ковальський

Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред.
Е 64 В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва; редкол.: О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко,
Н. Г. Ничкало, П. Ю. Саух, Л. Д. Березівська, І. Д. Бех, В. Ю. Биков, М. С. Гальченко, В. В. Засенко,
С. А. Калашникова, М. О. Кириченко, Л. Б. Лук'янова, В. Г. Панок, В. О. Радкевич, О. Я. Савченко,
М. М. Слюсаревський, О. В. Сухомлинська]: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер,
2021. 1144 с.

ISBN 978-966-667-759-7

Енциклопедія освіти – довідкове видання, в якому міститься близько 1500 статей, що висвітлюють проблеми історії, теорії та практики української освіти, поняттєво-термінологічні засади педагогічної та психологічної наук; сучасні освітні парадигми та концепції; освітній процес у закладах освіти різних рівнів і типів, особливості зарубіжних систем освіти; персоніфіковану інформацію про педагогів і громадських діячів, котрі сприяли розвитку освіти в Україні; інформацію про суміжні галузі науки, що мають вагоме значення для становлення інноваційної людини, формування конкурентоспроможного людського капіталу.

Видання адресоване вченим, учителям, викладачам, вихователям закладів освіти різних рівнів, психологам, соціальним працівникам, управлінцям, здобувачам освіти, батькам, широкому загалу українського суспільства, міжнародної спільноти, української діаспори, усім, хто цікавиться питаннями навчання, виховання і розвитку особистості.

УДК 37(031)

ISBN 978-966-667-759-7

© Національна академія педагогічних наук України, 2021
© Юрінком Інтер, 2021

здійснюють економічну діяльність і вступають в операції з іншими одиницями. Безплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в держ. і комунальних навч. закладах без внесення плати у будь-якій формі за послуги освіти визначених законодавством рівня, змісту, обсягів і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена ч. 3 ст. 53 Конституції України. Виходячи з положень ч. 2, 3 ст. 53 Конституції України, за якими повна загальна середня освіта є обов'язковою і безоплатною, витрати на забезпечення навч.-виховного процесу в держ. і комунальних загальноосвітніх навч. закладах здійснюється на нормативній основі за рахунок коштів відповідних бюджетів у повному обсязі. Безплатність вищої освіти означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати у держ. і комунальних закладах вищої освіти на конкурсній основі в межах обсягу підготовки фахівців для загальноспільніх потреб (держ. замовлення).

Держава забезпечує: безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, профес. (профес.-технічної), фахової передвищої та вищої освіти відповідно до стандартів освіти; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, профес. (профес.-технічної), фахової передвищої, вищої і післядипломної освіти відповідно до законодавства. Право на Б. о. забезпечується: для здобувачів дошкільної та повної загальної середньої освіти – за рахунок розвитку мережі закладів освіти всіх форм власності та їх фінансового забезпечення у порядку, встановленому законодавством, і в обсязі, достатньому для забезпечення права на освіту всіх громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно або тимчасово проживають на території України; для здобувачів позашкільної, профес. (профес.-технічної), фахової передвищої та післядипломної освіти – у закладах освіти чи інших суб'єктів освітньої діяльності за рахунок фінансування з держ. та/або місцевого бюджетів у порядку, встановленому законодавством; для здобувачів вищої освіти – у закладах освіти за рахунок фінансування з держ. та/або місцевого бюджетів у порядку, встановленому законодавством. Держава гарантує усім громадянам України та іншим особам, які перебувають в Україні на законних підставах, право на безоплатне здобуття повної загальної середньої освіти відповідно до стандартів

освіти. Держава гарантує безоплатне забезпечення підручниками (у тому числі електронними), посібниками всіх здобувачів повної загальної середньої освіти та пед. працівників у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Літ.: 1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (ст. 4). 2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (ст. 53). 3. Класифікація інституційних секторів економіки України (KICE). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14>. 4. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп від 04.03.2004 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>. 5. Система національних рахунків 2008 (СНР). URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf> (Глава 2. «Загальний огляд: Інституційні одиниці та сектори», Глава 4 «Інституційні одиниці та сектори»).

Ю. М. Вітренко

БЕЗПЕКА ДИТИНИ – стан захищеності дитини від зовнішніх і внутрішніх загроз, наявність способів задоволення потреб, захисту її прав.

Поняття «безпека особистості» з'явилося на початку 1990-х років. Воно пов'язане з такими поняттями як «безпечна поведінка», «безпечність житедіяльності», «людина безпечного типу поведінки».

Загалом безпечна поведінка особистості передбачає наявність чотирьох основних компонентів: передбачення небезпеки (знання небезпек, що оточують людину, знання фізичних властивостей цих небезпек, уміння розпізнавати природу небезпеки тощо); запобігання впливу небезпеки; подолання небезпеки; створення режиму безпеки. Щоб уникнути впливу небезпеки, людина повинна розуміти природу виникнення і характер небезпечних ситуацій, вміти правильно оцінити ситуацію, раціонально розподілити власні сили.

Можна виокремити два аспекти безпеки: об'єктивний і суб'єктивний. Об'єктивний аспект безпеки характеризується існуванням або неіснуванням реальних загроз незалежно від будь-яких спостережень. Суб'єктивний аспект стосується усвідомлення людиною факту існування небезпеки та можливої її протидії.

Небезпека дитини – загроза життю і здоров'ю дитини; реальна ймовірність завдання серйозної шкоди її життю і здоров'ю найближчим часом (години/дні) у разі відсутності оперативного втручання фахівців соціальної сфери.

Основними нормативно-правовими актами, які окреслюють відповідальність та порядок дій спеціалістів соціальної сфери у разі небезпеки для дитини, є постанова КМУ № 866 від 24.09.2008 р., із змін, і допов. «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», постанова КМУ № 585 від 01.06.2020 р. «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах».

Обставини, що зумовлюють **вразливість дитини**, тобто неминучість жорстокого поводження, насильства і нездатність дитини захищатися: вік дитини (що молодша дитина, то вразливіша вона щодо жорсткого поводження); особистісні характеристики дитини (деякі діти склонні до непередбачуваної, деструктивної поведінки, можуть багато плакати, бути надмірно вимогливими, не реагувати на піклування батьків); стан здоров'я дитини (недоношені діти, діти з хронічними захворюваннями, розумовими та емоційними розладами, інвалідністю тощо). У разі виявлення небезпеки, загрози життю чи здоров'ю дитини потрібно негайно повідомляти про це поліцію, швидку допомогу, службу у справах дітей.

Відповідно до міжнар. стандартів, нині Б. д. потрібно тлумачити у найширшому розумінні, а саме: як захищеність від всіх форм фізичного і психол. насильства, образ чи зловживань, від сексуальних домагань, тиску з боку однолітків, залякування, принижуючого власну гідність ставлення; як захищеність від експлуатації, наркотиків, залучення до найгірших форм дитячої праці, збройних конфліктів тощо.

Для дитини мають бути створені різні безпечні середовища: двір, будинок, квартира, де живе дитина; заклад допіклільної освіти, заклад загальної середньої освіти, спортивна секція, Інтернет, телебачення тощо. Батьки зобов'язані дбати про створення безпечних та сприятливих умов/середовищ для дитини, а педагоги, соціальні працівники/фахівці із соціальної роботи, інші спеціалісти мають сприяти їм у цьому шляхом відповідного навчання, інформування, посередництва, представництва інтересів тощо. Особливо потрібно дбати про Б. д.,

чи батьки уникають виконання своїх батьківських обов'язків.

Гарантованість Б. д. – базова умова задоволення психол. і соціальних потреб дитини. Відчуття безпеки – це відчуття стабільності і впевненості, можливість загалом прогнозувати події, які відбудуться завтра, впливати на власне життя і контролювати певні обставини. Відтак, безпека особистості як соціокультурна проблема постає одним із головних аспектів сталого розвитку України.

Літ.: 1. Костюк М. Формування особистості безпечного типу поведінки // *Zrównoważony rozwój* – Debiut naukowy 2011 / redakcja naukowa Teresa Jemczura, Henryk Kretak. Racibórz, 2012. С. 269–276. 2. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник: у 2 ч. Ч. 1 / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

Ж. В. Петрочко

БЕЗПЕКА ЖИТТЕДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ відображає збалансованість між впливом чинників, що, з одного боку, загрожують життю або здоров'ю людини, а з іншого – запобігають негативним наслідкам життедіяльності.

Україна підтримала Концепцію ООН про сталий людський розвиток як напрям дій на ХХІ століття. Згідно з висновками експертів ООН для більшості людей поняття безпеки пов'язане з їхньою роботою, родиною, помешканням, здоров'ям, а не з глобальними катастрофами чи міжнародними конфліктами.

Проблему Б. ж. л. актуалізують нові фактори небезпек, наслідки Чорнобильської катастрофи, техногенні аварії, а також негативні явища, притаманні переходному періоду суспільства, зокрема: корумпованість, криміногенність, високий рівень безробіття, відсутність правового захисту, руйнація ідеалів, зневіра. Окрім того, Б. ж. л. залежить і від ситуації, оскільки одні і ті самі дії можуть мати, залежно від обставин, позитивний чи негативний результат. Тому школярі мають навчитися визначати ознаки та рівень можливої небезпеки, приймати правильні рішення відповідно до ситуації з тим, аби зменшити ризик чи можливі негативні наслідки.

Б. ж. л. є розділом курсу «Основи здоров'я», що вивчається з 1 по 9 клас у загальноосвітніх закладах України, спрямованого на підготовку дитини

соціальної реабілітації тих категорій населення, які потребують підтримки.

Фінансово-господарська діяльність навч. закладів, здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

Прийом благодійних внесків від фізичних і юридичних осіб відбувається виключно на добровільній основі відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1222 від 04.08.2000 (із змінами) «Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування» з обов'язковим оформленням відповідної документації та відображенням у бухгалтерському обліку.

З метою прозорості у використанні бюджетних коштів та відкритості благодійної допомоги навчальним закладам створено єдиний в Україні електронний ресурс «Освітянка карта Києва» ([URL: https://osvita-map.monitoring.in.ua/](https://osvita-map.monitoring.in.ua/)).

Благодійна діяльність у сфері освіти відбувається відповідно до Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р., Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р., Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» № 5073-VI від 05.07.2012 р., Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI (із змінами), Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1222 від 4 серпня 2000 року (із змінами), Порядку розподілу товарів, отриманих як благодійна допомога, та контролю за цільовим розподілом благодійної допомоги у вигляді наданих послуг або виконаних робіт, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1295 від 17 серпня 1998 р. (із змінами), постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку складання, розгляду затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ» № 228 від 28 лютого 2002 р. (із змінами).

Літ.: 1. Лист роз'яснення Київської міської державної адміністрації щодо використання благодійних внесків № 063-5293 від 09.06.2016. 2. Податковий кодекс України, документ № 2755-VI, редакція 20.10.2019 р. 3. Ільченко О. П. Феномен благодійності в історії Києво-Могилянської академії, Ільченко О. П. Гуманізація навчального процесу. Слов'янськ, 2010. Вип. ЛІ. Ч. II. С. 88–98.

O. L. Oзерян

БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДИТИНИ – стан вдоволення (задоволеності) потреб дитини, тобто забезпеченості її прав і особистісної успішності (здатності досягати поставлених цілей, долати труднощі, мати заслужене визнання в колективі, розвивати власну особистість). У стані благополуччя зростає здатність дитини досягати поставлених навч. і життєвих цілей, повною мірою виконувати свої обов'язки, долати труднощі, мати заслужене визнання у колективі, бути суб'єктом вирішення актуальних проблем.

Для досягнення стану благополуччя важливо сприяти задоволенню біологічних (повноцінне харчування, відпочинок, оптимальні фізичні навантаження тощо), психічних (інтелектуальний, естетичний, емоційно-ціннісний розвиток, самоусвідомлення, самопрезентація тощо) і соціальних (стабільні й теплі стосунки з найближчим оточенням; дружба з однолітками та іншими значущими особами; соціальне самовизначення, соціальна самореалізація, самостійність, незалежність від дорослих тощо) потреб дитини.

Перед фахівцями соціальної сфери постає завдання сприяти забезпеченю цілісного Б. д. Складовими цього є духовно-моральне, психол., фізичне й соціальне благополуччя. Зокрема, стан вдоволення потреби дитини в оволодінні духовною культурою суспільства, усвідомлення і осмислення найвищих нематеріальних цінностей, особистісної успішності на шляху до самореалізації, що виражається у багатстві духовного світу дитини, її ерудиції й емоційних запитах відповідає духовно-морально-му благополуччю.

Психол. благополуччя – стан вдоволеності потреби дитини в інтелектуальному, естетичному, емоційно-ціннісному розвиткові, самоусвідомленні, що свідчить про узгодженість психічних процесів і

функцій, відчуття особистісної цілісності, внутрішньої рівноваги.

Фізичне благополуччя характеризується станом вдоволення потреби учня у повноцінному харчуванні, відпочинку, оптимальних фізичних навантаженнях, що проявляється у гарному фізичному самопочутті, комфорті, фізичному тонусі.

Соціальне благополуччя дитини ґрунтуються на стані вдоволення її потреб у міжособистісних зв'язках, причетності до певної соціальної групи, соціальному комфорті, що виражається у задоволеності особистості своїм соціальним статусом, орієнтацією у світі професій, участю у житті суспільства й ухваленні рішень.

Для досягнення Б. д. необхідні: сім'я, відчуття любові, емоційного тепла від батьків чи осіб, які їх замінюють; постійність такої турботи; позитивне спілкування, стабільні довірливі стосунки з родичами, однолітками та іншими значущими особами; повноцінне харчування, відпочинок, оптимальні фізичні навантаження та медичний супровід; сформовані духовно-моральні цінності, розвинені соціальні навички, вміння адаптуватися до зміни обставин та суспільних реалій; розвинена здатність усвідомлювати себе як особистість та презентувати себе іншим, самостійно вчитися та самореалізовуватися у різноманітних сферах; можливість висловлювати свою думку та приймати рішення.

Показники цілісного Б. д. – це моральна та естетична вихованість; інтелектуальна мобільність; емоційно-вольова стійкість; фізичний і життєвий тонус; орієнтованість у світі професій; участь у житті суспільства й ухваленні рішень; комфортність; соціальна захищеність; безпечність життєдіяльності. У такому контексті ми можемо стверджувати, що базисом і водночас обов'язковою умовою Б. д. є її безпека.

Щоб гарантувати цілісне Б. д. на різних рівнях, має бути забезпечена партнерська взаємодія між батьками, родичами, іншими значущими особами, педагогами, медичними працівниками, соціальними працівниками/фахівцями із соціальної роботи, ін. спеціалістами.

Літ.: 1. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник: у 2 ч. Ч. 1. Сучасні орієнтири та ключові технології / Ж. В. Петрочко, З. П. Киїнниця. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с. 2. Кириленко О. М. Благополуччя людей як об'єкт соціологічних досліджень: феліцитарний підхід //

Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 3 (30). С. 18–33. 3. Child-Friendly School in Ukraine: Conceptual Framework / Z. Petrochko, V. Kugrychenko // European Humanities Studies: State and Society. Slupsk, Poland, 2016. No.1. P. 214–225.

Ж. В. Петрочко

БЛОНСЬКИЙ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ (далі – Б.) (1884 р.–1941 р.) – видатний психолог, педагог, історик, філософ. Після закінчення Київського ун-ту Б. викладав педагогіку і психологію у жіночих гімназіях Москви, у Московському ун-ті. З 1917 р. працював у Московському міському відділі освіти, професором Московського ун-ту, входив до складу редколегій низки пед. журналів, наук.-пед. секції Державної вченої ради Наркомосу РРФСР, Ін-ту наук. педагогіки, Ін-ту національностей, Ін-ту політехнічної освіти, керував з 1919 р. Академією соціального виховання.

До основних пед. ідей Б. відносимо: визнання школи центром життя дитини; опора на принцип народності в освітньому процесі; формування готовності учнів до творчої праці; політехнізація освіти; критичне ставлення до стабільних навч. планів, програм, до класно-урочної системи навчання; вимога будувати педагогіку на наук. засадах філософії, психології; обов'язковість для вчителя серйозної теоретичної і практичної підготовки.

Б. – основоположник психол. науки. Він розробив основи педагогії як науки про дитину, досліджував питання пам'яті, мислення, мови та ін. проблеми дитячої психології.

Б. – автор близько 200 праць з психології, педагогіки, історії, філософії. Основними його працями є: «Курс педагогіки» (1916); «Задачи и методы народной школы» (1916); «Реформа науки» (1920), «Очерк научной психологии» (1921), «Педагогика» (1922, 1924); «Трудовая школа» (1919); «Педология» (1925); «Память и мышление» (1935); «Развитие мышления у школьников» (1936).

Літ.: 1. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения: в 2 т. / под ред. А. В. Петровского. М.: Педагогика, 1979. 2. Петровский А. В., Данильченко М. Г. П. П. Блонский как педагог и психолог // Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения: в 2 т. под ред. А. В. Петровского. М.: Педагогика,

статистичні тощо). Ресурсний – забезпечення доступу здобувачів освіти, педагогів/викладачів до електронних освітніх ресурсів.

Портал може включати: систему реєстрації користувачів, систему коротких повідомлень, систему розсилання новин, пошукову систему, систему контролю навч. досягнень здобувачів освіти, реєстри різного освітнього призначення (суб'єктів освітньої діяльності, документів про освіту тощо), бази даних (знань), груповий календар, файлове сховище з контролем версій, систему управління завданнями; систему обліку робочого часу, wiki-енциклопедію або систему навчання тощо. Особливості вебпорталів: прямий доступ до всієї розміщеної інформації, єдиний доступ до всіх програм і сервісів, можливість розширення, інтеграція додатків, гнучкі і потужні інструменти для розробки додатків, публікація документів, підтримка документообігу, наявність каталогів документації, підтримка групової роботи користувачів, управління роботою груп користувачів, персоналізація доступу, підтримка бездротового і мобільного доступу.

С. Г. Литвинова

ВЕБТЕХНОЛОГІЇ ОСВІТНІ – мережеві освітні технології, функціонування яких реалізується програмно-апаратними засобами мережі Інтернет за протоколом передачі даних HTTP.

Можна визначити таку типологію в. о.: Web 0.0 – мережеві освітні технології, що підтримують електронні комунікації в локальних мережах, які не мають доступу до мережі Інтернет; Web 1.0 – мережеві освітні технології, що підтримують електронні комунікації у відкритих інформаційно-комунікаційних мережах, забезпечують користувачам доступ до наявного у Web-мережах контенту; Web 2.0 – мережеві освітні технології, що передбачають розвиток технологічної платформи Web 1.0 в напрямках надання ідентифікованим користувачам доступу до редагування наявного в Web-мережах контенту, забезпечення користувачам можливості формування і розповсюдження у Web-мережах власного контенту, підтримування спільноти користувачів у процесі створення і розповсюдження колективного контенту, забезпечення функціонування електронних соціальних спільнот; Web 3.0 – мережеві освітні технології, що базуються на технологічній платформі Web 2.0 і призначенні для створення у

відкритих інформаційно-комунікаційних мережах високоякісного контенту і сервісів, передбачають залучення до цієї роботи талановитих професіоналів; Web 4.0 – мережеві освітні технології, що базуються на технологіях Web 3.0 і розвивають їх функції в напрямі підтримки функціонування інтелектуальних (у розумінні науки про штучний інтелект) автоматизованих систем (таких як експертні, семантичні та робототехнічні системи, системи прийняття рішень, системи автоматизованого проектування, геоінформаційні системи та їх певні фрагменти).

Літ. 1. Биков В. Ю. Інноваційні інструменти та перспективні напрями інформатизації освіти // Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя Міжнар. наук.-практ. конф.: в 2 ч. Ч. 1. Львів: Львівський держ. ун-т безпеки життедіяльності, 2012.

С. Г. Литвинова

ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ – спосіб організації надання соціальних послуг отримувачу, за якого визначений спеціаліст оцінює потреби, планує, організовує та координує процес надання соціальних послуг, у тому числі з ін. надавачами, проводить моніторинг та оцінює результативність наданих послуг, залучає отримувача та його соціальне оточення до взаємодії і стимулює до самостійності у процесі подолання чи мінімізації складних життєвих обставин.

В. в. (кейс-менеджмент) – одна з ключових технологій соціальної роботи, спрямована на вирішення соціальних, психол., пед. та ін. проблем шляхом безпосередньої взаємодії між командою спеціалістів соціальної сфери, які надають соціальні послуги, отримувачем соціальних послуг та його оточенням.

Під час В. в. робота з отримувачем соціальних послуг ґрунтуються на взаємній повазі та спільній відповідальності. При цьому призначається фахівець із соціальної роботи чи соціальний працівник, відповідальний за В. в. Цей фахівець супроводжує сім'ю, особу, координує надання послуг ін. працівницями чи службами, визначає послідовність надання послуг, їх обсяг.

Серед основних правил В. в.: послідовність і поетапність надання допомоги; систематичний обмін інформацією; забезпечення провідної ролі фахівця, який здійснює управління В. в. (кейс-менеджера); підвищення професіоналізму міждисциплінарної чи

міжвідомчої команди; стимулювання розвитку особистісного потенціалу й активної участі отримувача послуг, його найближчого оточення у В. в.

Вирізнюють чотири типи випадків: простий випадок, випадок середньої складності, складний та екстремний випадок. Критеріями для визначення типу випадку є: характер впливу складних життєвих обставин (СЖО) на стан та потреби дитини/особи; здатність батьків, осіб, які їх замінюють, задовольнити потреби дитини (тобто їхній батьківський потенціал); здатність опікуна/опікунів недієздатної особи задовольнити потреби недієздатної особи (його чи їх потенціал); вплив факторів сім'ї та середовища на задоволення потреб дитини/особи; тривалість існування проблеми/СЖО; усвідомлення дитиною/особою/батьками дитини/особами, що їх замінюють, наявності та причин СЖО, а також готовність до співпраці з надавачами послуг.

Залежно від складності випадку, виявлених проблем та їх впливу на стан задоволення потреб дитини чи особи приймається рішення щодо особливостей В. в. Такі особливості визначаються за відповідними параметрами: процедури прийняття рішень про надання послуг; відповідальний за В. в.; необхідність та особливості формування міждисциплінарної команди В. в.; фактори забезпечення конфіденційності; участь дитини та врахування її думки, якщо вона досягла відповідного віку й рівня розвитку; специфіка планування послуг та підтримки; можливі види послуг та заходи; оптимальні терміни В. в. та інтенсивність послуг (контактив).

Обов'язковим компонентом процесу В. в. є певний алгоритм дій, що включає такі етапи: 1) аналіз звернення/повідомлення про надання соціальних послуг; 2) оцінку потреб особи/сім'ї у соціальних послугах; 3) прийняття рішення про надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб особи/сім'ї; 4) розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг; 5) укладення договору про надання соціальних послуг; 6) виконання договору про надання соціальних послуг та індивідуального плану надання соціальних послуг; 7) здійснення моніторингу надання соціальних послуг та оцінки їх якості.

Кожен етап передбачає обов'язкові процедури і певні послуги відповідно до потреб отримувача та з урахуванням поточної ситуації. Дії та заходи наступного етапу ґрунтуються на результатах попереднього. Соціальні послуги у процесі В. в.

надаються виключно за результатами оцінки потреб особи/сім'ї у соціальних послугах.

Lit.: 1. Наказ Міністерства соціальної політики № 1005 від 13.07.2018 р. «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18/stru. 2. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник 2 ч. Ч. 1 Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с. 3. Кейс-менеджмент: технология индивидуального сопровождения пользователя социальных услуг: метод. пособ. / авт.-сост.: И. Д. Зверева, З. П. Кияница, В. А. Кузьминский, С. С. Лукапов и др. Душанбе: ООО «Контраст», 2013. 90 с.

Ж. В. Петрочко

ВЕРИФІКАЦІЯ (лат. *verificatio* – доказ, підтвердження) – методологічна процедура та її обґрунтування як інструменту об'єктивізації результатів наук. дослідження, встановлення істинності або емпіричної осмисленості наук. тверджень.

Принцип В. був висунутий неопозитивістами, сформульований 1918 р. німецько-австрійським філософом і фізиком М. Шліком. За цим загальнонауковим принципом визначається істинність або хибність наук. теорій, з'ясовується, які емпіричні складники наук. теорій підтверджують або спростовують теоретичну складову науки, а також чи мають раціонально-пізнавальний смисл метафізичні твердження в філософії науки. В широкому спектрі в тлумаченні принципу В. історично втілились різні методологічні настанови: як такі, згідно з якими зміст наук. теорій може бути редукованім до змісту емпіричного знання, так і такі, згідно з якими теоретична складова науки лише опосередковано може бути підтверджена або спростована емпіричною В., і такі, згідно з якими метафізичні висловлення в філософії науки можуть чи не можуть бути підтвердженими як змістовні.

Згідно з принципом В. єдиний спосіб встановлення істинності положень науки – це зіставлення їх з даними відчуттів суб'єкта пізнання. Такий метод зводив знання до того, що є «безпосередньо даним» і позбавляв наук. значення твердження, які неможливо перевірити емпірично. Очевидна методологічна неспроможність цього підходу змусила

освітньої діяльності та якості освіти в закладах освіти. Така система може включати:

- стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти;
- систему та механізми забезпечення академічної добroчесності;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання пед. (наук.-пед.) діяльності пед. та наук.-пед. працівників;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти;
- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти;
- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти;
- створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування;
- ін. процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти.

У вищій освіті система внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (англ. The Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG):

- 1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;
- 2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;
- 3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, наук.-пед. і пед. працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному вебсайті закладу вищої освіти, на інформ. стендах та в будь-який інший спосіб;
- 4) забезпечення підвищення кваліфікації пед., наук. і наук.-пед. працівників;
- 5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;

6) забезпечення наявності інформ. систем для ефективного управління освітнім процесом;

7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;

8) забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наук. працях працівників закладів вищої освіти і здобувачів вищої освіти;

9) ін. процедур і заходів.

Система внутрішнього забезпечення якості за поданням закладу вищої освіти оцінюється Нац. агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Нац. агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Lit.: 1. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. 2. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 1 липня 2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. 3. The Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) 2015. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

Ж. В. Таланова

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги.

Волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами.

Волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерів розрізняють за такими класифікаційними ознаками: за віком (підлітки, молодь, особи зрілого віку, особи похилого віку); за ступенем професіоналізму щодо певного напряму волонтерської роботи (професіонали, непрофесіонали); за тривалістю волонтерської роботи (волонтери, які працюють тривалий проміжок часу (понад 6 місяців), сезонні волонтери, волонтери, які працюють короткий проміжок часу (разові акції, менше 6 місяців)); за

соціальною роллю/статусом (учні, студенти, безробітні, фахівці, батьки, волонтери, які обрали працю як альтернативу вироку); за ступенем мобільності (мобільні, із обмеженою мобільністю, немобільні); за належністю до організації (корпоративні, громадських об'єднань, держ. організацій, релігійних організацій, ініціативних груп мешканців територіальних громад); за досвідом волонтерської роботи (без досвіду, з незначним досвідом (участь у короткотривалих волонтерських програмах і разових акціях), із достатнім досвідом (участь у довготривалих волонтерських програмах); за складом волонтерської групи (zmішана, однотипна).

В Україні особи віком від 14 до 18 років здійснюють В. д. за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника.

В. д. є формою благодійної діяльності, регламентується Законом України «Про волонтерську діяльність» та здійснюється за такими напрямами: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; здійснення догляду за хворими, інвалідами, одинокими, людьми похилого віку та ін. особами, які через свої фізичні, матеріальні чи ін. особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; надання допомоги особам, які через свої фізичні або ін. вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколошнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнар. значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам держ. влади під час дії особливого

періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції.

В. д. ґрунтуються на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Вона здійснюється як індивідуально, так і колективно – в складі волонтерської групи. *Волонтерська група* – невелика за чисельністю спільнота людей, яка діє на добровільних засадах, об'єднана певною благодійною діяльністю, утворена при держ. чи неурядовій організації, або ж функціонує як неформальна ініціативна група.

Lit.: 1. Закон України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19.04.2011 р. 2. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посіб. / за ред. Т. Л. Лях. Київ: ТОВ «ВПК «ОБНОВА», 2014. 288 с. 3. Лях Т. Л. Волонтерство в соціально-педагогічній діяльності // Соціальна педагогіка: навч. посіб. / О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін.; за ред. О. В. Безпалько. Київ: Академвідав, 2014. С. 119–128.

Т. Л. Лях

ВОЛЯ – психічна функція, яка полягає в здатності індивіда до свідомого управління своєю психікою і вчинками в процесі прийняття рішень для досягнення поставлених цілей. Тема В. формувалась як проблема свободи В. – здатності або нездатності людини діяти незалежно від життєвих обставин, і довкола неї точилася гостра боротьба між представниками детермінізму та індентермінізму. Перші вважали волю причиново зумовленим явищем (Гоббс, Спіноза), другі – самочинним актом, джерелом людської активності (Платон, Фіхте, Шопенгауер).

Питання природи феномена В. в сучасній психології залишається досить проблематичним. У більш загальному розумінні В. представлена С. Л. Рубінштейном: «...дії, регульовані усвідомленою метою і ставленням до неї як до мотиву – це і є вольові дії». Ф. Н. Ільясов В. визначив як «здатність суб'єкта створювати ієархізовану систему цінностей і докладати зусилля для досягнення цінностей більш високого порядку, нехтуючи цінностями низького порядку». Позитивні якості В., прояви її сили сприяють успішності діяльності.

Дискусії щодо проблеми В. точаться навколо таких питань як специфіка і природа В.,

ДЕЗАДАПТАЦІЯ (від лат. de або фр. des – зникнення, знищення, повна відсутність) – термін, протилежний адаптації, суть якого виявляється у невідповідності соціопсихол. і психофізіол. статусу людини вимогам ситуації життедіяльності, що не дозволяє її адаптуватися до умов середовища свого існування.

Д. може розглядатися як процес, як прояв і як результат.

Д. як процес – зниження адаптаційних можливостей людини до умов життедіяльності або до якихось конкретних умов (у дошкільному закладі, школі, в класі). Може бути: малопомітно збоку, але мати серйозні наслідки для людини, яка має таку проблему; різко вираженою, що виявляється повною непристосованістю до певної ситуації. Тривала Д. може привести до затримки у психічному розвитку (ЗПР), формувати негативні установки або тривожність.

Д. як прояв виявляється у нетипових формах поведінки і ставленнях до результатів діяльності у конкретному середовищі. Може мати різноманітні індивідуальні форми вираження.

Д. як результат є свідченням щодо порівняльної оцінки якісно нового стану і проявів, які не відповідають умовам середовища і для даної людини є нетиповими – вони заперечують, суперечать тим соціальним нормам, які характерні і прийнятні саме в цьому середовищі.

Відносно середовища розрізняють Д. шкільну (особливо характерну для учнів початкової школи, яким незрозумілі класно-урочні вимоги або у яких не складаються позитивні взаємини з однокласниками чи педагогом, що стримує їх пізнавальну активність); Д. сімейну (особливо в умовах нової сім'ї для прийомних дітей або таких, що тимчасово взяли на виховання, чи в умовах повторного шлюбу батьків, де діти для когось із них нерідкі) та ін.

Відносно людей вживають термін *дезадаптований* і розрізняють наступні їх категорії: *дезадаптовані діти, дезадаптована група тощо* (такі, що з різних причин не можуть нарівні з ровесниками чи ін. подібними групами пристосуватися до умов середовища їх життедіяльності: групи дитячого садочка, класного колективу, групи ровесників, що заважає їм вирішувати природні для віку і ситуації задачі, впливає на розвиток, діяльність).

Основні причини Д.: особистісні, середовищні, або їх сукупність. Особистісні пов'язуються

з недостатньою реалізацією соціальних потреб особистості. Можуть виникати в результаті тривалої хвороби чи ізоляції (напр., в пенітенціарних установах), обмежених можливостей спілкування, переключення на ін. вид діяльності (тривала відпустка, літні шкільні канікули). Середовищні причини пов'язані з дією зовнішніх факторів на особистісні прояви особистості (несприятливі сімейні обставини, недостатність уваги, неприйняття колективом, насилля, жорстоке ставлення, негативний вплив ЗМІ) та ін.

Наслідки Д.: особисті деформації, недостатній фізичний розвиток, затримки психічного розвитку, типові нервові розлади, самотність, проблеми у взаєминах з ін. Інколи (якщо умови життедіяльності змінюються на якісно кращі), можуть виникати позитивні наслідки Д. особистості (напр., коли безпритульних дітей вилучають з вулиці і поміщають у спеціалізовані заклади – притулки для неповнолітніх).

Основні шляхи профілактики Д. у дитини: створення оптимальних середовищних умов; недопустимість перенавантажень у процесі навчання, а також дотримання вимог індивідуального підходу відповідно індивідуальних і конкретних умов організації навч. процесу; стимулювання адаптації на основі активності і творчості дитини; створення доступу до психол.-пед. допомоги тим, хто опинився в складних життєвих ситуаціях (телефони довіри, кабінети соціально-пед. і психол. допомоги, кризові центри); навчання батьків, учителів, вихователів методів роботи по профілактиці Д. і попередженню її наслідків; підготовка фахівців спеціалізованих служб, здатних на кваліфіковане кризове втручання; сприяння дезадаптованим дітям у мобілізації власних зусиль на подолання наслідків Д.

Літ.: 1. Алексєенко Т. Ф. Дезадаптація // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України. Кремень В. Г. (ред). Київ: Юрінком Интер, 2008. С. 163. 2. Алексєенко Т. Ф., Жданович Ю. М., Зверева І. Д., Кононко О. Л., Кушнарьов С. В., Куніця Т. Ю., Сергеєва Н. В. // Соціальна педагогіка: словник-довідник. Вінниця: Планер, 2009.

Т. Ф. Алексєенко

ДЕІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ – процес реформування нац. системи догляду дітей; перехід від інституційної системи догляду до системи, яка

забезпечує виховання дітей у сім'ї або в умовах, максимально наблизених до сімейних.

Інституційний догляд дитини – догляд, що здійснюється в закладах інтернатного типу (часто великих) понад три місяці, де створено несприятливе середовище для гармонійного розвитку дитини і забезпечення її благополуччя, діяльність не ґрунтуються на потребах дитини, а умови перебування далекі від сімейних.

В Україні функціонує більше 500 закладів, в яких надається інституційний догляд: будинок дитини, дитячий будинок, школа-інтернат, будинок-інтернат, навч.-реабілітаційний центр, санаторна школа-інтернат, центр соціально-психол. реабілітації та ін. Такі заклади підпорядковуються Міністерству освіти і науки, Міністерству охорони здоров'я та Міністерству соціальної політики України. В цих закладах виховуються діти, які мають офіційний статус «дитина-сирота чи дитина, позбавлена батьківського піклування», діти без статуса, здорові діти, а також з інвалідністю, в т. ч. з особливими освітніми потребами.

Головними завданнями Д. є обмеження застосування догляду на базі інституцій та стаціонарних закладів з одночасним розширенням сімейних форм опіки та піклування й відповідних послуг за місцем проживання; попередження розлучення дітей з їхніми батьками шляхом забезпечення адекватної підтримки дітей, сімей та громад; підготовка до виходу із системи опіки шляхом підготовки дитини до самостійного життя.

Фундаментальну правову та концептуальну базу Д. становлять Конвенція ООН про права дитини, Керівні принципи щодо альтернативного догляду дітей, Європейська конвенція з прав людини та інші міжнар. документи. Міжнар. документи визначають принципи Д.: безпека і благополуччя дитини є пріоритетом держ. політики; сім'я є найкращим середовищем для виховання та розвитку дитини; збереження сім'ї для дитини є головною умовою забезпечення найкращих інтересів дитини та її благополуччя; державою заохочується та підтримується відповідальне батьківство; реформування системи інституційного догляду та виховання дітей проводиться з урахуванням потреб, думки та інтересів кожної дитини; за участі дітей до прийняття рішень, що стосуються їх життя та майбутнього.

Процес Д. має бути плановим і комплексним. На держ. рівні він вимагає сформованої політичної волі. Політика Д. спрямована на: скорочення кількості дітей, які перебувають у закладах інтернатного типу шляхом їх повернення до біологічних родин, усиновлення, влаштування до прийомних сімей та ін. форми сімейного догляду; значне зниження показників прийому дітей до закладів шляхом встановлення мораторію на направлення нових вихованців і запровадження жорстких правил влаштування дітей до інтернатів; заборону на влаштування дітей за ознакою бідності сімей; розширення мережі послуг з підтримки, реабілітації дітей і сімей, надання альтернативного догляду; попередження ризиків інституціалізації стосовно дітей, які потребують особливого захисту держави шляхом упровадження інклюзивної освіти, заходів щодо покращення матеріального становища сім'ї, а також втручань, що сприятимуть безкоштовному доступу до послуг охорони здоров'я, освіти та ін.

Зазначені вище принципи і концептуальні вектори лягли в основу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р.

Д. – тривалий і поетапний процес. Основними учасниками цього процесу мають бути держава, органи місцевого самоврядування, ін-ти громадянського суспільства, представники бізнесових кіл та міжнар. донори України. Ключову роль у таких змінах відіграє суспільство.

Літ.: 1. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. 2. Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження системи захисту дітей в Україні «Ілюзія захисту», 2018 / БО «Надія і житло для дітей». URL: www.openingdoors.org.ua/тар. 3. Дейніституціалізація та трансформація послуг для дітей: посіб. з найкращих практик. Київ: Вид. дім «Калита», 2009. 193 с.

Ж. В. Петрочко

ДЕКАН – здійснює керівництво факультетом. Відповідно до Закону «Про вищу освіту» Д. повинен мати наук. ступінь та/або вчене (почесне) звання відповідно до профілю факультету (навч.-наук. ін-ту).

жарту розрядити обстановку, яка може перетворитися на конфлікт; здатність до емпатії, готовність співчутливо відгукнутися на потреби ін.; прагнення до максимальної гнучкості й толерантності; настанова на створення позитивних стимулів для самовідчуття учнів, піднесення їх авторитету тощо.

Lіт.: 1. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч. посіб. Київ: Академвідав, 2011. 256 с. 2. Професійна етика вчителя / Л. В. Серих, В. Г. Чуркіна. Харків: Вид-во «Ранок», 2015. 176 с. (Серія «Наша школа»). 3. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога: навч. посіб. Київ: Академвідав, 2012. 208 с.

Л. Л. Хоружа

ЕТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – філософська наука, об'єктом дослідження якої є мораль, моральність; система моральних норм і цінностей, властива певній спільноті, соціальній, профес. або ін. групі людей; є основою іхньої профес. діяльності з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також задоволення людських потреб.

Для позначення вчення про моральність термін «етика» був уперше застосований Арістотелем, зокрема в назві його наук. праць «Велика етика», «Нікомахова етика», «Евдемова етика».

Е. с. р. регулює поведінку соціальних працівників таким чином, щоб вона зміцнювала іхній авторитет, допомагала у повсякденній діяльності налагоджувати співпрацю з клієнтами, колегами, представниками держ. і недерж. організацій та установ. Разом з тим, вона спрямована на захист інтересів клієнта. Профес. діяльність соціального працівника базується на трох фундаментальних положеннях: повага до людини, визнання її безумовної цінності, незалежно від реальних досягнень і поведінки; людина – унікальна соціальна істота, яка реалізує свою унікальність у стосунках з ін. людьми та залежить від них у розвитку своєї унікальності; людині одівічно притаманна здатність до змін, а звідси – прагнення до свободи вибору, прийняття рішень.

Принципові орієнтири для фахівців з питань розв'язання моральних проблем та прийняття профес. рішення в етичних питаннях закріплени в Етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи (соціальних працівників і соціальних педагогів) України, прийняття якого було ініційовано Українською асоціацією соціальних педагогів і спеціалістів

із соціальної роботи в 2003 р. В основу цього документа покладений вітчизняний досвід і міжнародні принципи й стандарти соціальної роботи, що визначені на загальних зборах Міжнар. федерації соціальних працівників (IFSW) у м. Коломбо (Шрі-Ланка) 6–8 липня 1994 р.

Важливою складовою Е. с. р. є принципи: дотримання розумних інтересів клієнта; прийняття клієнта таким, яким він є; відсутність упереджень по відношенню до клієнта; конфіденційність; доброзичливість; безкорисливість; чесність і відкритість; повнота інформування клієнта про заплановані заходи; особиста відповідальність; визнання права клієнта щодо прийняття самостійного рішення на будь-якому етапі спільніх дій, оскільки діяльність соціального працівника здійснюється не лише у формальних, але і в неформальних ситуаціях, в інтересах професії і своїх колег, суспільства, клієнта і його соціального оточення. Етичні принципи розкривають зміст соціальної роботи, виражають вимоги до моральної сутності соціального працівника, його профес. призначення та характеру взаємин з ін., забезпечують загальну спрямованість діяльності і є основою для окремих норм поведінки.

Соціальна робота належить до таких видів профес. діяльності, де не лише профес. знання, уміння та навички, а насамперед особистісні якості фахівця (чесність; совість; об'єктивність; справедливість; тактовність; уважність і спостережливість; терпимість; витримка та стриманість; любов до людей; самокритичність; терпіння; комунікабельність; оптимізм; сила волі; емпатія; прагнення до самовдосконалення; творче мислення) значною мірою визначають ефективність та успішність його роботи.

Основними категоріями Е. с. о. є: етичні стосунки (існують у формі вимог, які висуваються суб'єктами стосунків один до одного з метою виконання профес. обов'язків), етична свідомість (поведінка і діяльність розглядаються вже не як необхідність, а з точки зору їх моральної цінності), етичні дії (діяльність сприймається виходячи з власної системи цінностей) та профес. обов'язок (моральні обов'язки фахівця стосовно суспільства, колег, клієнтів та їх соціального оточення).

Lіт.: 1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. 2. Енциклопедія освіти / за ред. В. І. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 834 с. 3. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія /

за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ: Центр учебової літератури, 2008. 336 с. 4. Спіріна Т. П. Етика соцально-пед. діяльності: навч.-метод. посіб. Київ: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2013. 247 с.

Т. П. Спіріна

ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ — складний багатофакторний процес, який вивчається у більш широкому та вузькому планах. У Е. в. особистості беруть участь родина, заклади освіти, значний вплив має мікросередовище, засоби масової комунікації, культурний рівень суспільства, соціально-економічна ситуація тощо. Дія різноманітних чинників ускладнює управління процесом Е. в. У родині та в умовах закладів освіти Е. в. — процес цілеспрямованої систематичної взаємодії вихователя та вихованця з метою формування в нього системи моральних знань, почуттів, цінностей, оцінок та поведінки згідно з етичними нормами і правилами.

Проблема Е. в. молоді є актуальною у всій історичні часи. Ще у працях Арістотеля, Платона містяться розробки найперших етичних виховних систем та методик їх реалізації. Наук. скарбниця зарубіжної та укр. педагогіки відображає напрацювання вчених щодо виховного потенціалу етики у формуванні підростаючого покоління, розробки виховних систем, технологій (Ж. Ж. Руссо, С. Френе, Л. Толстой, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.).

Проблема Е. в. — одне з актуальних питань сучасної пед. науки. У своїх дослідженнях учені роблять акценти на етиці спілкування, ставленні особистості до різних об'єктів буття, здійсненні морального вибору в життєвих ситуаціях тощо (Ш. Амонашвілі, І. Бех, К. Журба, Л. Москальова, А. Шемпуріна, Н. Щуркова). За сучасних умов деякі вчені та дослідники віднаходять змістову основу Е. в. у духовній скарбниці християнської етики, значущості релігійного складника у вихованні особистості (В. Жуковський, І. Сіданіч).

Об'єкт Е. в. — моральний розвиток людини, її особистісних якостей, системи цінностей, які обумовлюють її ставлення до різних життєвих об'єктів, а саме: до власної особистості, ін. людей, держави, різних видів діяльності тощо. Виховний потенціал етики як науки про моральне життя людини, «філософію практичного життя», полягає в тому, щоб допомогти їй визначитися у природі та життезадатності моральних цінностей, зрозуміти їх практичну

значущість у вирішенні різних ситуацій людського буття. Предмет Е. в. — специфічні для цього виду виховання принципи, зміст, технології, методи, прийоми та форми, спрямовані на реалізацію виховних завдань. Зміст Е. в. завжди детермінований суспільними перетвореннями. Кожна епоха формує свою мораль, систему цінностей. У кризових, передінних соціальних ситуаціях визначення сутності Е. в. залежить від спадкоємності, переосмислення духовної культури та стану суспільства, визначення моральних принципів та цінностей, які здатні допомогти людям розібратися в особливостях моральних взаємин у нових соціальних умовах.

У сучасних умовах гуманістична, особистісно зорієнтована система навчання і виховання є основою процесу Е. в. людини. Її змістову основу складають етичні знання про людину як найвищу цінність та мету. Вони містяться у працях видатних мислителів минулого, народній педагогіці, яка ґрунтуються на нац. спадщині та традиціях, етичних релігійних повчаннях, творах літератури та мистецтва.

Е. в. має цілісний, системний характер і передбачає не тільки формування свідомості людини шляхом засвоєння нею основних категорій етики: добра, гідності, чесності, обов'язку, відповідальності тощо, а й розвиток її емоційно-почуттєвої сфери, практичних навичок спілкування з ровесниками, вчителями, батьками, визначення морального змісту різних життєвих проблем, вміння знаходити рішення у повсякденних життєвих ситуаціях, відповідно до норм етики, прогнозування наслідків своєї поведінки. Основними методами Е. в. є приклад, перевірка, заохочення, стимулювання, привчання, вправи, наслідування, рішення ситуативних завдань (моральних дилем), аналіз і самоаналіз особистістю своїх учніків тощо.

Ефективність та результативність Е. в. можуть бути оцінені за такими критеріями: когнітивний (знання про основні моральні категорії, правила поведінки, особистісна цінність деяких моральних вимог, усвідомлення їх та переконаність у них, розуміння сенсу моральних норм у суспільному житті як його регуляторів), оцінювано-емоційний (суспільно значущі потреби й мотиви поведінки, прагнення до самооцінки та самоконтролю вихованцями своїх дій і поведінки, виявлення емоційно-вольової сторони регулювання поведінки), ціннісний (усвідомлення етичних цінностей і норм), поведінковий (мобілізація необхідних моральних знань для прийняття

Особи з порушеннями психофізичного розвитку, як і особи з нормотиповим розвитком, можуть реалізувати своє право на освіту шляхом формального, неформального або інформального навчання. Законодавством України для них передбачено різні форми навчання: дистанційне, екстернатне, сімейне або домашнє навчання та пед. патронаж, що забезпечує гнучкість та дає змогу створити індивідуальну освітню траекторію для кожної дитини.

Lіт.: 1. Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>. 2. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.help/law/2628-III>. 3. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98>.

B. В. Жук, B. В. Засенко

ОСВІТА СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ – складова частина держ. соціальної політики України, що ґрунтуються на гарантованому Конституцією праві на освіту та, відповідно, Законі України «Про соціальні послуги», входить до переліку послуг, які надаються закладами освіти. Даний вид соціальної послуги, що набуває рис транснаціонального характеру, обумовлений впливом світової фінансової кризи, нагальними потребами у перепідготовці та навчанні вразливих і соціально незахищених верств населення різних вікових груп. Вона включає формальні та неформальні види навчання, профес. підготовку й освіту тих, хто починає входити або вже увійшли до зони соціальних ризиків, уразливі групи населення, людей з інвалідністю й осіб, які перебувають в уразливому становищі.

В основу освіти С. в. к. н. покладена «концепція освіти для виживання» (survivaleducation): Р. Амара, Дж. Джоунс, Д. Кауфман, Д. Манн, Ф. Ньюмен, М. Скрівен (спеціальні програми навчання і виховання); М. Ноулз, Э. Гуссерль, А. Нокс, Д. Колб, Р. Фрай, П. Джарвис, Д. Шон (залучення учнів у життя громади).

Освіта С. в. к. н. ґрунтуються на законах України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». Так, Закон України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг

передбачає «створення належних умов для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб в умовах інклюзивного навчання».

Метою освіти С. в. к. н. в Україні є навчання їх соціальним умінням, навичкам, соціальній компетентності. Складові освіти С. в. к. н.: підсилення самостійності, формування здатності контролювати власне життя, ефективно розв'язувати власні проблеми; адаптація та реабілітація клієнтів у суспільство, взаєморозуміння між членами громади, вирішення існуючих проблем чи складних ситуацій у громаді. Навч. процес слід розглядати як засіб вирішення власних проблем у реальному житті. Особливістю навчання є добровільна згоди на участь, частота зміни ролей учасників групи.

Зміст освіти вразливих категорій населення включає три основні компоненти: навчання грамотності в широкому сенсі (функціональній, соціальній, комп'ютерній тощо); профес. навчання (профес. підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації (jobqualification); загальнокультурна додаткова освіта, не пов'язана з трудовою діяльністю (lifequalification).

Теоретичні та практичні дослідження показують, що найбільш успішною та ефективною формою неформальної освіти є Ун-ти Третього Віку, різноманітні курси підвищення кваліфікації, семінари, гуртки за інтересом, соціальний туризм, практичні майстерні тощо.

Найбільшу ефективність освіти С. в. к. н. доводять такі форми навчання: тренінги, семінари, лекційні заняття, практичні майстерні, коротко-термінові курси, учебні програми, учебні візити, інструктаж, самостійна робота тощо.

Актуальною є організація навч. діяльності поза межами соціальних інституцій. Навчання реалізується дистанційно, з використанням Інтернет-ресурсів, радіо, телебачення, преси тощо.

Враховуючи обмеженість ресурсів, для проведення програм у сфері неформальної освіти С. в. к. н. доцільно покращити співробітництво між держ. структурами та громадськими організаціями через реалізацію спільних проектів, обмін візитами, збиранням та виданням баз даних, участь у робочих групах тощо.

Lіт.: 1. Про соціальні послуги: Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 р. // Відомості Верховної Ради. 2019. № 18. Ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-8>.

gov.ua/laws/show/2671-19#Text. 2. Про дошкільну освіту: Закон України № 2628-III від 11 липня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>. 3. Про загальну середню освіту: Закон України № 651-XIV від 13.05.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text>. 4. Про позашкільну освіту: Закон України № 1841-III від 22.06.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>. 5. Про професійно-технічну освіту: Закон України № 103/98-ВР від 10.02.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>. 6. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. 7. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. 8. Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози: монографія / за ред. А. Василюк, А. Стоговського. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. С. 24. 9. Національна доповідь 2017 «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-staloho-rozvytku-ukraina-iaka-vyznachiae-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahennia-tsilei-staloho-rozvytku-tss>.

Т. Г. Веретенко, О. М. Денисюк,
В. В. Сулицький

ОСВІТА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, профес., світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, ін. компетентностей, здобутих у процесі профес. підготовки фахівців у закладах вищої освіти за освітніми програмами підготовки фахівців у галузі знань «Охорона здоров'я» на здобуття кваліфікації за спеціальностями: стоматологія, медицина, медсестринство, технології медичної діагностики та лікування, медична психологія, фармація, промислова фармація; фізична терапія, ерготерапія; педіатрія, громадське здоров'я.

Lit.: 1. Закон України «Про вищу освіту»: постанова Кабінету Міністрів України № 266 від 29 квітня 2015 р. «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти».

Я. В. Цехмістер, О. Ю. Лисенко

ОСВІТНЕ ЛІДЕРСТВО – нова управлінська парадигма, яка є орієнтиром і механізмом для здійснення реформ у сфері освіти в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Базуючись на тому, що лідерство – це управління, яке реалізується шляхом впливу (на послідовників певної ідеї) задля досягнення суспільно значущих цілей та, відповідно, до суспільно важомих цінностей, О. л. слід розглядати у таких трьох взаємопов'язаних аспектах:

– лідерство в освіті (діяльність керівників, викладачів, студентів/учнів та, як результат, освітніх закладів-лідерів);

– лідерство для освіти (діяльність науковців, громадських активістів, батьків та ін. стейкхолдерів задля розвитку освіти);

– лідерство освіти (діяльність держави (держ. політика) щодо забезпечення пріоритетного розвитку освітньої сфери).

Застосування вищеозначеного підходу до сфери вищої освіти дозволяє сформулювати сутність поняття «університетське лідерство». Університетське лідерство (лідерство у вищій освіті) розглядаємо у таких трьох взаємопов'язаних площинах:

– ун-т для лідерства (освітні програми та послуги для розвитку лідерського потенціалу суспільства);

– лідерство ун-ту (діяльність держави задля розвитку ун-тів світового рівня (world-class universities, WCU));

– лідерство в ун-ті (організаційний дизайн і організаційний розвиток ЗВО, стратегічне управління, політика досконалості, розвиток персоналу, управління якістю тощо).

Серед сучасних теорій лідерства, адаптованих до сфери вищої освіти, варто виділити Модель розподіленого лідерства (автор – Leadership Foundation for Higher Education, LFHE). Дана модель базується на якості та діяльності команди, а не особистості лідера. В основі моделі розподіленого лідерства (shared leadership) – залучення та розподіл відповідальності за інституційне лідерство членів усієї академічної спільноти, а не тільки управлінського персоналу. В основу моделі розподіленого лідерства покладено твердження, відповідно до якого лідерство розглядається як «процес (набір функцій і дій), який реалізується групою», на відміну від розуміння лідерства як «набору індивідуальних якостей чи характеристик особистості». Звідси слідує висновок, що лідерство – це «робота колективу» з розвитку

молодшого бакалавра, відповідає п'ятому рівню Нац. рамки кваліфікацій, що визначає здатність особи розв'язувати типові спеціалізовані задачі в певній галузі профес. діяльності. Кваліфікація п'ятого рівня Нац. рамки кваліфікацій, здобута на початковому рівні вищої освіти, характеризується такими компетентностями/результатами навчання:

- всеобщі специалізовані емпіричні та теор. знання у сфері навчання та/або профес. діяльності, усвідомлення меж цих знань;
- широкий спектр когнітивних та практичних умінь/навичок, необхідних для розв'язання складних задач у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання;
- планування, аналіз, контроль та оцінювання власної роботи та роботи інших осіб у спеціалізованому контексті;
- знаходження творчих рішень або відповідей на чітко визначені конкретні або абстрактні проблеми на основі ідентифікації та застосування даних;
- взаємодія з колегами, керівниками та клієнтами у питаннях, що стосуються розуміння, наочок та діяльності у профес. сфері та/або у сфері навчання;
- донесення до широкого кола осіб (колеги, керівники, клієнти) власного розуміння, знань, суджень, досвіду, зокрема у сфері професійної діяльності;
- організація та нагляд (управління) в контекстах профес. діяльності або навчання в умовах непередбачуваних змін;
- покращення результатів власної діяльності і роботи інших;
- здатність продовжувати навчання з деяким ступенем автономії.

Lit.: 1. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. 2. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 1 липня 2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. 3. Про фахову передвищу освіту: Закон України № 2745-VIII від 6 червня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>. 4. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23.11.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п#n12>. 5. The Framework of Qualifications for the European Higher Education Area 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/8/

EHEAParis2018_Communique_AppendixIII_952778.pdf

Ж. В. Таланова

ПРАВА ДИТИНИ – гарантовані державою можливості задоволення потреб дитини, що дозволяє їй розвиватися відповідно віку та індивідуальних задатків. Це можливості мати і розпоряджатися матеріальними, культурними та ін. соціальними благами й цінностями, користуватися основними свободами у встановлених законом межах, що забезпечує дитині гармонійне функціонування і розвиток.

П. д., згідно з традиційною класифікацією основних прав людини, можуть бути об'єднані у п'ять груп. 1. Громадянські права (право на ім'я та громадянство, право на самобутність, право на життя, право на недискримінацію та ін.). 2. Політичні права (свобода думки, свобода зібрань, свобода переконань і віросповідання, право на вільний доступ до інформації). 3. Економічні права (право розпоряджатися доходами від своєї праці, право займатися підприємницькою діяльністю та ін.). 4. Соціальні права (право на освіту, право на охорону здоров'я, право на соціальне забезпечення). 5. Культурні права (право на відпочинок і дозвілля, залучення до гри та участі в культурному й мистецькому житті та ін.).

Весь комплекс міжнар. правових стандартів щодо забезпечення прав дитини охоплює Конвенцію ООН про права дитини. У законодавстві України права дитини закріплено Конституцією України, Сімейним кодексом України, законами України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про освіту», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Положенням про прийому сім'ю, Положенням про дитячий будинок сімейного типу та ін.

Одні з прав застосовуються щодо дитини беззастережно (наприклад, право на захист від тортур, насильства), а інші – з певними обмеженнями (політичні права). Водночас дитина має *специфічні права*: право бути зареєстрованою відразу ж після народження; право на ім'я; право знати своїх батьків і право на їх піклування; право на усиновлення;

право дитини, здатної сформулювати власні погляди, вільно висловлювати їх з усіх питань, що її стосуються; право на дозвілля; право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку; право вільно брати участь у культурному житті; право на захист від експлуатації, від виконання будь-якої роботи, що може становити небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні освіти тощо.

Ознаки прав дитини: права не обумовлюються стосунками батьків та держави (або їх ставленням до дітей), ані можливою майбутньою поведінкою чи продуктивністю самих дітей; зміст і діапазон можливостей дитини залежать насамперед від можливостей усього суспільства, головним чином від рівня його соціально-економічного розвитку; загальний перелік і обсяг прав дитини, визначених у міжнар. документах, універсальний з позиції онтогенезу (індивідуального розвитку людини від народження до повноліття); каталог прав дитини, деталізований у нац. законодавстві, розширяється з віком підростаючої особистості; права визначають ступінь свободи дитини, її обов'язки (ступінь відповідальності). Едність прав і обов'язків є умовою для самовдосконалення дитини, її творчої самостійності. Водночас права належать кожній дитині і не залежать від обов'язків, які вона виконує. Якщо дитина не виконує обов'язків, її можна покарати, позбавивши привілеїв, винагороди, але не прав.

Проблема прав дітей полягає насамперед у розумінні обов'язковості їх забезпечення, в усвідомленні, що саме необхідно для розвитку дитини. **Забезпечення прав дітей – діяльність, спрямована на реалізацію, охорону й захист прав дітей, що виконується командою фахівців соціальної сфери на засадах суб'єкт-суб'єктної (партнерської) взаємодії з дитиною та її сім'єю.**

Відповідальними за забезпечення прав дітей є батьки, особи, які їх замінюють, визначені законодавством органи, заклади та установи, їх працівники (керівники та працівники відповідних підрозділів органів влади, вчителі, психологи, вихователі, медики, соціальні працівники, юристи, нотаріуси, працівники закладів культури, спорту, журналісти та ін. фахівці), а також відповідні громадські організації, діяльність яких спрямована на забезпечення прав дітей.

*Lіт..: 1. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/995_021#Text.
2. Петрочко Ж. В. Діти в складних життєвих*

обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав: монографія. Рівне, 2010.

Ж. В. Петрочко

ПРАВО НА ОСВІТУ – право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, профес. орієнтації, потрібних для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства. Це одне з основних прав людини у цивілізованому суспільстві, що є важливим не тільки для окремої особи, а й для сім'ї, громади, усього суспільства та держави загалом.

Однією з передумов успішного розвитку будь-якої держави є забезпечення нею свого майбутнього. Для цього, зокрема, потрібно створити ефективну й сучасну систему освіти. Конституція України гарантує кожному громадянинові П. на о.

Статтею 53 Конституції України визначено, що кожен має П. на о. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, профес.-техн., вищої освіти в держ. і комунальних навч. закладах. Гарантіями права на освіту є обов'язковість загальної середньої освіти, надання держ. стипендій та пільг учням і студентам, право громадян безплатно здобувати вищу освіту в держ. і комунальних закладах на конкурсній основі. Право на освіту в Україні забезпечується також розгалуженою мережею закладів освіти, заснованих на різних формах власності, наук. установах, закладів післядипломної освіти, створення умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина, різними формами навчання.

Громадянам, які належать до нац. меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у держ. і комунальних навч. закладах або за допомогою нац. культурних товариств.

Діяльність установ освіти, процес здобуття освіти в нашій країні регулюються законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту» тощо. Освіта визнана пріоритетною сферою розвитку суспільства.

Для реалізації цього права в державі створено систему доступної та безоплатної дошкільної,

типу: Постанова Кабінету Міністрів України № 564 від 26 квітня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/tu/564-2002-p-sp:max100/conv>.

Л. В. Гончар, В. М. Шахрай

СІРОПОЛКО СТЕПАН ОНИСИМОВИЧ
(далі — С.) — педагог, бібліотекознавець, культурно-громадський діяч (15.08.1872 р. — 21.02.1959 р.).

Середню освіту здобув у Прилуцькій гімназії, пізніше навчався на правничому ф-ті Моск. ун-ту. Після його закінчення займався викладацькою діяльністю, працював у Моск. тов-ві грамотності, був завідувачем відділу народної освіти Тульської, а потім Моск. губернських земських управ. У 1917 р. С. переїхав до України та долучився до побудови укр. системи освіти. Після проголошення 23 червня 2017 р. I Універсалу Укр. Центральною Радою він стає радником у справах освіти Генерального секретаріату освіти, згодом — заступником міністра освіти Укр. народної республіки (УНР). До кола його обов'язків входило керівництво шкільництвом та бібліотечною справою. Водночас С. читав лекції у Фребелівському пед. ін-ті, на курсах підготовки працівників позашкільної освіти, писав інструкції з бібліотечної справи, рецензії на книги з питань народної та позашкільної освіти. Після встановлення більшовицької влади С. разом з урядом УНР емігрував за кордон, де очолив Міністерство освіти в уряді С. Петлюри та розгорнув культурно-освітню роботу серед дітей емігрантів і військових. У 1925 р. переїхав до Праги, де став професором Укр. Високого пед. ін-ту ім. М. Драгоманова. Упродовж 1925—1959 рр. займався активною наук. і громадською діяльністю.

Опублікував праці: «Завдання нової школи» (1919); «Національне виховання й позашкільна освіта» (1922); «Єдина школа» (1923); «Внешкольное образование. Курс лекций, читанных в Русском пед. ин-те в Праге» (1925); «Національне виховання» (1925); «Школознавство. Конспект лекцій, прочитаних в УВПІ у Празі» (1926); «Українська мова в зв'язку з українізацією та двомовністю в школі» (1928); «Дальтон-план в шкільному вихованні та навчанні» (1928); «Бібліотечна справа на Советській Україні за останнє 10-ліття» (1928), «Освітня політика на Україні за часів Директорії» (1930), «Народна освіта на Советській Україні» (1934); «Історія освіти на Україні» (Львів, 1937) та ін.

Літ.: 1. Беднаржова Т. Степан Сірополко — по-движник українського шкільництва. Львів, 1998. 2. Домбровська Л. Роль С. Сірополка у створенні та розвитку освітіянських бібліотек України // Світло. 2003. 3. Кіра Р. В. Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополка. Івано-Франківськ, 2001. 4. Самоплавська Т. О. Сірополко Степан Онисимович (1872—1959). Українська педагогіка в персоналях. Київ, 2005.

Т. І. Кулик

СКАУТИНГ — добровільний, неполітичний, освітній рух для дітей та молоді, відкритий для всіх, незалежно від статі, походження, раси та віросповідання. Діяльність у С. базується відповідно до мети, принципів і методів, розроблених засновниками руху.

Метою С. є сприяння розвитку молодих людей, розкриття їх фізичних, інтелектуальних, соціальних, духовних, емоційних потенціалів, розвиток особистостей як відповідальних громадян та соціально активних членів місцевих, нац. і міжнар. спільнот.

С. базується на трьох принципах: обов'язок перед Богом (вірність духовним принципам, сповідування загальнолюдських цінностей, моральне і відповідальне ставлення до самого себе, до ін. людей, навколошнього світу, пізнання та розуміння власного внутрішнього світу); обов'язок перед ін. (вірність своєї країні, просування на місцевому, нац. та міжнар. рівні взаєморозуміння та співпраці, участь у розвитку суспільства, визнання і повага людської гідності); обов'язок перед собою (відповідальність за власний розвиток).

Засновником С. є лорд Роберт Стівенсон Сміт Баден-Пауелл (1857—1941), який сформував основні його принципи, висвітливши їх у книзі «Скаутинг для хлопців» (Лондон, 1908). Узагальнівши ідеї відомих систем виховання, Баден-Пауелл запропонував новаторську освітню систему, яка наразі відома в усьому світі і називається «скаутським методом».

Скаутський метод — це система прогресивної самоосвіти. Його складають вісім взаємопов'язаних елементів: закон і обіцянка (особисте, добровільне прийняття комплексу цінностей, які є основою всієї діяльності скаута); навчання через справу (використання практичних дій (реальний життєвий досвід), що сприяє безперервному навчанню

ї розвитку); команда система (спосіб організації участі в спільному навчанні, з метою розвитку ефективної групової роботи, міжособистісних навичок, лідерства, а також формування почуття відповідальності і причетності); символічна основа (комплексна система сюжетів і символів, що сприяють навчанню і розвитку унікальної ідентичності тих, хто є скаутами); особистісний прогресивний розвиток (наочно представлена загальна траєкторія процесу самоосвіти, в рамках якої кожен може вибрати власний шлях прогресивного розвитку у досягненні самостійно поставлених освітніх цілей); життя на природі (можливість навчання на відкритому повітрі, яка сприяє кращому розумінню та формує бережливе ставлення до навколошнього середовища); підтримка дітей та молоді; участь у житті громади (активна участь в житті громади, співтовариства та світу в цілому, формування здатності оцінювати відносини і взаєморозуміння між людьми).

Головні засади С. закладено у Фундаментальних основах світового скаутського руху та Конституції Всесвітньої організації скаутського руху (ВОСР). ВОСР – міжнар. неприбуткова організація, що об'єднує нац. скаутські організації на світовому рівні. Створена у 1920 р. і об'єднує 40 млн скаутів. ВОСР поділена на європейський, арабський, африканський, азійсько-тихоокеанський, інтерамериканський та євразійський регіони. Розподіл країн за регіонами здійснює Світове скаутське бюро. Україна входить до складу Євразійського регіону.

До скаутських організацій, які нині діють в Україні, належать ті, які найбільш послідовно і системно використовують методол. та ідейні засади С., визначені Конституцією Всесвітньої організації скаутського руху. Серед них: Всеукр. молодіжна громадська організація «Національна Організація Скаутів України», «Пласт УСО», Асоціація Гайдів України та ін.

ВМГО «Національна Організація Скаутів України» представляє інтереси всіх укр. скаутів у світовому скаутському просторі та є єдиним офіційним представником Всесвітньої Організації Скаутського Руху на території України.

Літ.: 1. Сущностные характеристики скаутинга / Всемирное скаутское Бюро. Женева, 1998. 2. Всемирные требования «Скаутская Молодёжная программа» / Всемирное скаутское Бюро, 2017.

3. Сапіга С. В. Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2017.

Т. Л. Лях, С. В. Сапіга

СКІННЕР (SKINNER) БЕРРЕС ФРЕДЕРІК (20.03.1904 р., Саскуеганна, штат Пенсильванія – 18.08.1990 р., Кембридж, штат Массачусетс) – амер. психолог, представник біхевіоризму, автор ідеї й практичного розроблення програмованого навчання, один з найвидатніших психологів ХХ ст. (за версією Амер. асоціації психологів). Закінчив Гарвардський ун-т. Доктор психології (1931). У 1930–1947 працював у кількох amer. ун-тах. У 1947–1971 – професор і керівник каф. психології у Гарварді.

У результаті експерим. вивчення поведінки тварин, висновки якого екстраполювали на поведінку людей, доводив, що поведінка визначається насамперед впливом довколишнього середовища і зумовлена зовнішнім підкріпленням. Висунув теорію «оперантного» (від слова «операція») навчання, згідно з якою організм набуває нових реакцій завдяки тому, що сам підкріплює їх, і лише потому зовнішній стимул викликає відповідну реакцію. Обґрунтував виокремлення особливої групи умовних рефлексів (оперантних), які вважав відмінними від умовних рефлексів, відкритих I. Павловим. Розглядав 4 форми підкріплення, що приводять до різних видів реагування: з постійним співвідношенням, з постійним інтервалом, з варіативним співвідношенням, з варіативним інтервалом. Вважав, що оперантна поведінка є добровільним поведінковим актом, який здійснюється у бажаному для педагога напрямі, тому активність учнів треба підтримувати шляхом чергування впливів різних стимулів. Доводив, що процес навчання є формалізованим об'єктом управління, який слід подавати у вигляді детального плану – програми, що передбачає різні варіанти питань і відповідей вчителя та учнів. Розробив засади навчання за допомогою «навчаючих машин», розрахованого на різні види дидактичного матеріалу. У 1970-х роках виголосив концепцію управління поведінкою молоді (*behavior modification*) засобами хірургічного втручання у функції мозку.

який він очолив. Здійснив низку винаходів у галузі дефектології. Викладав також у пед. вузах Харкова, був одним із організаторів Укр. наук.-дослідного ін-ту педагогіки (УНДП), що розпочав свою роботу в 1926 р.

Творчий доробок С., його педагогічні та рефлексологічні погляди були піддані критиці на дискусійній сесії УНДПу (1931). Пізніше повністю зосередився на питаннях дефектології. На поч. 30-х років двічі заарештовувався за надуманими звинуваченнями, після чого мав проблеми з працевлаштуванням. У 1938 р. приймає запрошення Наук.-дослідного ін-ту спеціальних шкіл і дитячих будинків Наркомосу РРФСР (Москва) і працює там до кінця життя як керівник відділу та директор Загорської спеціальної школи-інтернату для сліпоглухонімих дітей, результати діяльності якої набули світового значення. Методика роботи з дітьми з особливими потребами (сліпоглухонімими), розроблена С. разом з колегами, широко застосовується в спеціальній педагогіці.

І хоча наук.-метод. спадщина ученого і донині розporощена по багатьох журналах, збірниках, газетах, його ідеї і творчі знахідки високо оцінюються і використовуються вітчизняними і зарубіжними фахівцями.

Тв.: 1. Про поведінку особистості // Рад. освіта. 1925. № 4. С. 7—20. 2. Організація педагогічного процесу за комплексною системою, методика і методична техніка // Рад. освіта. 1926. № 1.

Літ.: 1. Хилліг Г. И. А. Соколянский // Прометей Макаренко и «главбоги» педолимпа: Соколянский, Залужный, Попов. Марбург, 1997. 2. Єфіменко Н. В. Іван Панасович Соколянський. Київ, 2000. 3. Кабанова О. О. Внесок І. П. Соколянського в розвиток вітчизняної освіти на зламі 20-х рр. ХХ ст. // Вісник. Чернігів. нац. пед. ун-та. 2015. № 124. С. 266—268.

О. В. Сухомлинська

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – двосторонній взаємозумовлений процес взаємодії людини та соціального середовища, засвоєння та активного відтворення людиною соціокультурного досвіду (знань, цінностей, норм, традицій, зразків поведінки, визнаних у суспільстві), внаслідок чого відбувається її становлення та розвиток як соціального індивіда.

Поняття уведено в наук. обіг американським соціологом Ф. Гідденсом наприкінці XIX ст., який тлумачив С. о. як процес розвитку соціальної природи людини. Нині викремлюють такі підходи до трактування поняття соціалізація: соціологічний (загальний механізм успадкування, який охоплює як стихійні впливи середовища, так і організовані, такі як виховання та освіта); факторно-інституціональний (сукупність, множинність і деяка автономність, а не жорстка ієрархічна система дій факторів, ін-тів та агентів); інтеракціоністський (передбачає міжособистісну взаємодію, спілкування, без якого неможливе становлення особистості); інтеризаційний (засвоєння особистістю норм, цінностей, установ, стереотипів, які вироблені суспільством у результаті формування системи внутрішніх регуляторів і норм поведінки); інтраіндивідуальний (творча самореалізація особистості).

У психол.-пед. науці розрізняють три напрями в соціалізаційній проблематиці. Перший – соціально-філософський – це збереження стабілізації суспільних відносин при їх засвоєнні, а також активний комунікативний вплив, у процесі якого відбувається апробація різноманітних соціальних ролей і формується автентичне соціальне «Я». Другий – соціально-психол.: соціально-психол. аспекти соціалізації означені в площині включення індивіда в різноманітні суспільні відносини, засвоєння й відтворення соціального досвіду і зв'язків, активного перетворення середовища. Третій – соціально-пед.: необхідність розробки не лише загальносоціалізаційної проблематики, а й її пед. аспекту.

Розрізняють кілька видів С. о. *Стихійна соціалізація* людини відбувається внаслідок впливу на особистість різноманітних специально не створюваних обставин суспільного життя. *Відносно спрямована соціалізація* має на меті організацію в суспільстві певних економічних, законодавчих та ін. передумов, які впливають на розвиток та життєвий шлях особистості. *Соціально-контрольована соціалізація* (виховання) – це процес спеціально організованої передачі соціального досвіду особистості та розвитку її потенційних можливостей, який відбувається в різних держ. та недерж. організаціях.

Розрізняють первинну та вторинну стадії С. о. *Первинна* – найперша соціалізація, завдяки якій особистість стає повноправним членом будь-якого суспільства, оскільки вона ідентифікує себе з ін. та з суспільством загалом, засвоює культурні цінності та

норми поведінки. Орієнтовно первинна соціалізація триває до повноліття особистості. Вторинна стадія соціалізації – це кожний наступний процес, який допомагає попередньо соціалізованому індивіду входити в нові сектори світу, його інституції.

Соціалізація відбувається у взаємодії особистості з величезною кількістю різних умов і впливів середовища, які називають *факторами соціалізації*: *мегафактори* (Космос, планета, світ); *макрофактори* (країна, етнос, суспільство, держава); *мезофактори* (тип поселення, засоби масової інформації, субкультури); *мікрофактори* (сім'я, сусідство, групи однолітків, виховні організації).

Механізми С. о.: психол., традиційний, інституційний, стилізований, міжособистісний (А. Мудрик). Критерії соціалізованості людини: зміст і спрямованість сформованих установок, цінностей; законослухняна поведінка; соціальна ідентичність; рівень незалежності, впевненості, ініціативності.

Літ.: 1. Авер'янова Г. М., Дембицька Н. М., Москаленко В. В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. Київ: ППР, 2005. 307 с. 2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. 3. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юрінком Интер, 2008. С. 834. 4. Мудрик А. Соціалізація человека: учеб. пособ.: 3-е изд., испр. и доп. Москва: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2011. 624 с. 5. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко; за ред. О. В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2014. 312 с.

Ж. В. Петрочко, Т. П. Спіріна

СОЦІАЛЬНА ГРУПА – певна спільність людей, які мають загальні природні і соціальні ознаки та об'єднані спільними інтересами, цінностями, нормами і традиціями, системою певних відносин, які регулюються формальними і неформальними соціальними ін-тами. С. г. фіксується емпірично, характеризується відносною цілісністю, є самостійним суб'єктом історичної та соціальної дії. Поняття «С. г.» є одним із основних в соціологічній теорії. Головні групоутворювальні чинники: обов'язкова взаємодія членів групи; тривалість і регулярність цієї взаємодії; ідентифікація членів групи за формулою «Ми – Вони»; обов'язковість не лише формального визначення групи, але і неформального визнання

людиною свого членства в ній; створення і чітке дотримання норм і способів соціального контролю, що склалися в групі; генезис особливих «групових» соціальних відносин, заснованих на необхідності реалізації спільніх інтересів і потреб; кристалізація всередині групи різних субгруп на основі розподілу повноважень і обов'язків.

У суспільстві існує значна кількість типів, видів груп: залежно від чисельного складу розрізняють соціальні групи великі й малі; від характеру зв'язку всередині групи, його міцності, форм здійснення – первинні і вторинні; від природи, особливостей індивідів, які входять в групи, – демографічні, етнічні, регіональні. Мала С. г. – невелика група людей, між якими існують прямі контакти, що відображають різні аспекти їх особистостей. Важливу роль у ній відіграють сталі емоційні стосунки, які визначають сутність даної групи. До великих С. г. можна віднести сім'ю, групи друзів, невеликі виробничі колективи, шкільний клас, студентську групу. Їх кількісний склад не перевищує кількох десятків осіб. Велика С. г. – група людей, між якими майже відсутні емоційні зв'язки і їх взаємодія зумовлена прагненням досягнути певної мети. У великих групах важко встановити безпосередні контакти і неможливо створити умови для тісного особистісного контакту всіх членів. Виокремлюють і групи «ризику» – С. г., які через специфіку внутрішньогрупових інтересів, цінностей, норм поведінки становлять загрозу для збереження стабільності суспільства чи окремих його структур. Вони характеризуються вибором небезпечних асоціальних варіантів поведінки. С. г. є динамічним утворенням, може розвиватися прогресивно чи деградувати (наприклад, криза сім'ї як соціальної групи або її зміцнення, стабільність), можливим є перехід людини з однієї С. г. до ін. (з групи «ризику» до позитивно спримованої С. г. і навпаки).

Основні напрями дослідження С. г.: соціологічний (розглядає групу як елемент соціальної реальності); соціально-психол. (вивчається особливості функціонування великих груп, процеси внутрішньогрупової взаємодії); пед. (розроблення технологій і методів навчання і виховання в дитячих та молодіжних групах, формування колективу); соціально-педагогічний (досліджується процес соціалізації дітей і молоді в різних соціальних групах, зокрема «групах ризику», сім'ї). С. г. щодо особистості виконує важливі функції: соціалізаційну, інтеграційну, комунікативну, соціальної підтримки, соціального контролю, оптимізації

яких вона особисто не знає, але знають її друзі або родичі). На відміну від соц. структур, що утворюють досить жорсткий «каркас» усталених соц. відносин, С. м. є гнучкими структурами; вони акумулюють значний соц. капітал на основі довіри, взаємної підтримки, симпатій, уподобань, участі в спільніх справах. Розрізняють такі види С. м.: політ., економічні, комерційні, культурні, профес., мережі спілкування та ін.

З розвитком інформ.-комунікаційних технологій під цим терміном усе частіше розуміють інтерактивний, з великою кількістю користувачів веб-сайт, контент якого наповнюється самими учасниками. Такий сайт є автоматизованим соц. середовищем зі спеціально створеними умовами для залучення і взаємодії певних груп користувачів, об'єднаних загальним інтересом. С. м. – це певний феномен соц. реальності, що відображає специфіку мережевої комунікації в цифровому сусп.-ві. До популярних і найбільш масових електронних соц. мереж належать Facebook, MySpace, YouTube, Instagram, Qzone, LinkedIn, Twitter, WeChat та ін.

С. м. виконують певні функції, серед яких комунікативна, освіт. інформ., соціалізаційна (саморозвиток, рефлексія в системі «друзів» і «груп»), формування ідентичності, самопрезентаційна та розважальна. Тому популярність електронних соц. мереж варто використовувати для освіт. цілей (з метою розвитку цифрової, комунікативної та соц. компетентностей користувачів) і для проведення наук. досліджень, оскільки відкриваються можливості для психол. аналізу (вивчення захоплень, уподобань, внутрішнього світу на основі дослідження даних, розміщених на особистій сторінці користувача) та інтерпретації відомостей про велику кількість користувачів, які свідомо презентують себе для сусп.-ва.

Літ.: 1. Воронкин А. С. Социальные сети: эволюция, структура, анализ // Образовательные технологии и общество. 2014. № 1 (17). URL: http://ifets.ieee.org/russian/depository/v17_i1/pdf/21.pdf. 2. Матрехина Н. В. Социальная сеть человека в контексте его жизненных ситуаций: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05. 2006. 3. Найдьонова Л. А. Соціальні мережі як ландшафт роботи з клієнтом у «малому світі» суспільства // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Київ, 2008. 4. Пінчук О. П. Історико-аналітичний огляд розвитку соціальних мережних технологій та перспектив їх використання у навчанні. Інформаційні технології і

засоби навчання. 2015. № 4 (48). 5. Яшишин А. В., Носенко Ю. Г. Використання електронних соціальних мереж для роботи з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами // Освіта та виховання обдарованої особистості. 2015. № 12 (43).

Л. А. Найдьонова, А. В. Яшишин, Н. В. Яськова

СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ (лат. mobile — рух, рухливість) – перехід людей з одних соціальних груп і верств до ін.

С. м. особистості – це інтегративна якість особистості, яка поєднує в собі сформовану внутрішню потребу в С. м. та складається з поведінкового, когнітивного та інтегративно-особистісного компонентів, а також самоусвідомлення особистістю процесу С. м.

Основоположник теорії С. м. – П. Сорокін. Під С. м. учений розуміє будь-який перехід індивіда або соціального об'єкта з однієї соціальної позиції у соціальному просторі в ін. Соціальний простір, за П. Сорокіним, має два основних класи координат – горизонтальний і вертикальний, які є параметрами соціального простору.

Розрізняють два основних типи С. м.: горизонтальна й вертикальна. Під горизонтальною мається на увазі перехід індивіда (соціального об'єкта) з однієї соціальної групи до ін., розташованої на тому самому рівні (напр., з одного громадянства в ін., з однієї родини в ін., з однієї організації в ін. тощо). Під вертикальною С. м. маються на увазі відносини, що виникають при переміщенні індивіда (соціального суб'єкта) з одного соціального прошарку до ін.

С. м. молоді характеризується обсягом, інтенсивністю і напрямами найважливіших потоків руху, певним соціальним механізмом, рушійними силами, прямыми наслідками для суспільства. С. м. як міждисциплінарне поняття, що виражається в профес., кваліфікаційному, соціальному, галузевому, територіальному та ін. переміщеннях індивідів, є своєрідною формою їх адаптації до нових технол. та економічних умов функціонування. С. м. називається сукупністю соціальних переміщень людей, а саме зміни індивідом чи групою осіб соціального статусу. Аналіз загальнонаук. підходів до категорії С. м. дозволяє стверджувати, що означений феномен є достатньо складним комплексним явищем, яке не має на теперішній час загальноприйнятого визначення. Згідно з філософсько-антропологічними позиціями мобільність акумулює гуманістичний

ідеал суспільних перетворень; із соціологічними – акцентується на адаптаційних можливостях індивідів, шансах на кар'єру, меті та мотивах С. м.; з психол. – домінуюча є відкритість до змін, що вимагає гнучкості поведінки, де закладається потреба у самореалізації; з пед. – як переорієнтування, переоцінка нових реалій, зокрема профес.

- Lit.:* 1. Завацький Ю. А. Сучасний стан розвитку екстремальної та кризової психології: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: НУЦЗУ, 2017. 2. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / пер. с англ., общ. ред. А. Ю. Согомонова. М., 1992. 3. Чернуха Н. М. Інтеграційні процеси у сучасному освітньому просторі як передумова успіху соціальної мобільності сучасної особистості // Науковий часопис НПУ ім. П. М. Драгоманова. Серія 11. «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»: зб. наук. праць. Вип. 14. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012.

Н. А. Клішевич

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА – галузь педагогіки, яка в сучасних умовах динамічно розвивається як інтегративне знання, що вивчає «особистість у середовищі», «особистість у ситуації», «особистість у системі соціальних стосунків» на різних етапах її соціальної зрілості – від народження до глибокої старості, з позиції її актуальних потреб і потенційних можливостей. Завдяки широкому проблемному полю має унікальні можливості для швидкого реагування на соціальні виклики, виникаючі проблеми людини у складних життєвих ситуаціях і в різних соціальних середовищах, надання їй допомоги, підтримки і захисту у процесі її соціального розвитку і самореалізації, впливу на виховний процес у різних вікових групах і соціальних ін-тах, дослідження впливу соціальних факторів середовища на соціалізацію особистості, розробки і реалізації соціально-пед. умов по оптимізації соціалізації на рівні особистості і групи з урахуванням конкретних умов соціального середовища, та на принципах партнерської і міжсекторальної взаємодії з різними соціальними інституціями у розв'язанні складних соціально-пед. проблем, а також встановлювати закономірності, виявляти тенденції і проблеми соціального становлення особистості.

С. п. має три парадигми розвитку: наук., освітню і практичну. Як наука забезпечує соціальний зміст пед. знання, вироблення методол. і теор., технол. і

наук.-метод. основ С. п., її категоріально-термінологічного апарату. Здійснює підготовку наук. кадрів. Як освітня галузь С. п. відображає наук.-освітню діяльність і формує систему наук. соціально-пед. знання, необхідного для профес. діяльності соціальних педагогів і соціальних працівників, а також соціальних педагогів-дослідників; характеризує освітній стандарт спеціальності «соціальний педагог». Як сфера практичної діяльності – спрямована на людину в різних ситуаціях її взаємодії із соціумом і допомогу їй у вирішенні конкретних проблем цієї взаємодії шляхом здійснення: превентивно-профілакт. роботи; включення осіб і груп соціального ризику у процес вирішення власних проблем як активних суб'єктів; інтеграції зусиль, засобів і можливостей різних держ. і недерж. соціальних ін-тів у захисті прав дітей; надання пріоритету роботі з безпритульними, дітьми-сиротами і позбавленими батьківського піклування, з девіантною/делінквентною поведінкою, з різними категоріями вразливих сімей та підвищення соціально-пед. компетентності фахівців соціальної сфери. Основна мета практичної соціально-пед. діяльності полягає у гармонізації взаємодії особистості і соціуму.

Поняття «С. п.» у наук. обіг було введено німецьким педагогом А. Дістервегом. Основні ідеї її розвитку були закладені у працях П. Наторпа, Г. Ноль, Г. Боймера на поч. ХХ ст. Згідно з ними основне призначення С. п. полягає в інтеграції виховних сил суспільства з метою підвищення культурного рівня народу та у соціальній допомозі знедоленим дітям, профілактиці правопорушень неповнолітніх. В Україні значний внесок у розвиток сучасної С. п. зробили Т. Алексеєнко, О. Безпал'ко, Р. Вайнола, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, Ж. Петрочко, Ю. Поліщук, О. Рассказова, А. Рижанова, І. Трубавіна, С. Харченко та ін., створені ними наук. школи.

- Lit.:* 1. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики: наук.-метод. посіб. Київ: Наукова думка. 2007. 2. Алексеєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Зверева І. Д., Кононко О. Л., Кущинський С. В., Куниця Т. Ю., Сергєєва Н. В. Соціальна педагогіка: словник-довідник. Вінниця: Планер, 2009. 424–426. 3. Веретенко Т. Г., Алексеєнко Т. Ф., Басюк Т. П., Зверева І. Д. (ред.) та ін. Соціальна педагогіка: теорія та технології: підруч. для студ. вишнавч. закл. Київ: Центр учебової літератури, 2006.

Т. Ф. Алексеєнко

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА – діяльність суб'єктів соціально-політ. життя, спрямована на формування соціальної безпеки людини й суспільства. У широкому розумінні С. п. – це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалася в суспільстві на певному етапі його розвитку і здійснюється на основі певних принципів і засад з метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціальних відносин.

Об'єктами С. п. виступають окрім особи, групи або спільноти, які потребують соціальної допомоги. С. п. – це складова загальної політики, втілена в соціальні програми та різноманітні заходи, спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства, це діяльність щодо управління соціальною сферою суспільства, забезпечення матеріальних і культурних потреб його членів, регулювання процесів соціальної диференціації суспільства, у тому числі доходів економічно активного населення і непрацездатних громадян. Інструментом С. п. соціальної держави є соціальний захист, що включає: соціальне страхування громадян та їх сімей у випадку класичних ризиків і вимушеного стану (хвороба, безробіття, каліцтво тощо); соціальні допомоги (малозабезпеченим, багатодітним, жертвам стихійного лиха, біженцям тощо); заохочувальні та допоміжні заходи особам, що бажають самостійно вирішувати свої соціальні проблеми в галузі будівництва та придбання житла, одержання додаткової освіти, відпочинку тощо.

Основні принципи С. п.: принцип загального добробуту, який спрямований на повне гарантоване забезпечення потреб громадян у необхідних матеріальних і духовних благах. Принцип соціальної справедливості визначає міру забезпечення окремих громадян матеріальними та духовними благами відповідно до їх внеску в суспільно корисну працю. Принцип солідарності означає взаємодопомогу та взаємопідтримку між різними верствами та віковими групами населення і виходить із засадничих моральних цінностей людського існування. Принцип соціальної безпеки обумовлює та гарантує безпеку людини, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз шляхом скоординованої системи нац. безпеки та соціальної політики, розвитку системи соціального (держ. та недерж.) страхування, інтеграції України в міжнар. систему соціального розвитку. С. п. базується на принципах пріоритету соціальних інтересів людини, правової гарантованості

державою соціальної захищеності та соціальної безпеки особистості, комплексності у реалізації заходів С. п., цільового фінансування, прогнозування та програмно-інформаційного забезпечення соціальних програм, забезпечення функціонування системи соціальних ін-тів (освіта, культура, охорона здоров'я, зайнятість тощо), адресності соціальної допомоги, орієнтації на інтеграцію людини в суспільство через оптимальну реалізацію потенційних здібностей особистості до самозабезпечення, з урахуванням індивід. і суспільних інтересів. Метою С. п. держави є боротьба з бідністю, збереження людського капіталу, його пристосування до потреб ринкової економіки, сприяння економічному зростанню, забезпечення соціальної справедливості та політичної стабільності.

Способом реалізації С. п. є система соціального захисту і соціальних гарантій. Стратегічним завданням С. п. є запобігання негативним соціальним явищам, недопущення зниження добробуту широких верств населення та забезпечення зростання інтегрального показника людського розвитку, запровадженого ООН у 1990 р. Рівні С. п.: мікрорівень (С. п. фіrm, корпорацій, організацій); макрорівень (С. п. країни та її регіонів); інтеррівень (міждерж. С. п.). С. п. у державі втілюється через соціальні програми, кінцевою метою яких є задоволення соціальних потреб на більшому чи меншому рівні. Для розробки соціальних програм і оцінки їх виконання потрібні соціальні нормативи і держ. соціальні стандарти.

Lit.: 1. Балтачєева Н. А. Теорія та практика формування і реалізації соціальної політики в Україні: монографія. Донецьк, 2010. 2. Горлач М. Політологія: наука про політику. Київ, 2009. 3. Крюков О. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. Київ, 2010. 4. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики. Київ, 2002.

Н. А. Клішевич

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психол. науки, яка вивчає індивід. та надіндивід. (групові, колективні, масові) психічні явища, що зумовлюються істор. та культурною едністю людей, їхньою взаємодією, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивід., групової та міжгрупової поведінки. Проблеми, які розробляє С. п., можна

звести в такі осн. розділи: 1) психол. закономірності та механізми спілкування, міжособових стосунків та взаємодії людей; 2) соц.-психол. проблеми становлення, функціонування та розвитку особистості; 3) психічні явища в малих, середніх та великих групах і масоподібних сукупностях людей; 4) психол. проблеми міжгрупових відносин. Головні прикладні напрями С. п. вважають: соц.-психол. діагностика, соц.-психол. консультування, організація різних видів соц.-психол. допомоги. У сфері освіти традиційно проритетними для С. п. є проблеми міжособових стосунків, групової динаміки в учнівських та студентських колективах, авторитету вчителя (викладача, вихователя), оптимізації соц.-психол. клімату в пед. колективі, стилю керівництва колективом. Водночас в умовах сусп. трансформацій, модернізації та реформування освіти особливого значення набуває вивчення сусп. престижності навчання, освіти та пед. праці, громадської думки щодо освіт. інновацій, закономірностей поєднання зусиль пед. колективів, батьків і територіальних громад у формуванні сучасного освіт. простору тощо.

Істор. витоки С. п. простежуються вже у філос. вченнях далекого минулого. Проте як окрема наук. дисципліна вона почала формуватися лише на рубежі XIX–XX ст., коли з'явилися перші соц.-психол. теорії (В. Вундт, Е. Дюркгайм, Г. Лебон, В. Мак-Дугалл, Г. Тард). Унаслідок низки істор. катаклізмів, що відбувалися на Європ. континенті, С. п. протягом тривалого часу розвивалася переважно як «амер. наука» (К. Говленд, К. Левін, Дж. Мід, С. Мілграм, Л. Фестінгер, М. Шеріф та ін.). Тільки з 1970-х заявила про себе західноєвропейська С. п. (Р. Гарре, С. Московіч, Г. Теджфел та ін.).

В Україні процеси формування та розвитку С. п. були в своїй основі тотожними тим, що відбувалися за рубежем, але мали водночас деякі істотні відмінності. Негативну роль відігравало зокрема те, що після 1917 р. молоді радянська, а отже, і укр., С. п., переважала під постійним ідеол. та адмін. пресингом. Остаточного ж удару соц.-психол. наукі в СРСР завдала постанова ЦК ВКП(б) «О педагогических извращениях в системе наркомпросов» (1936), яка поклала початок більш ніж чвертьвіковому періоду її стагнації. Помітний поштовх до відродження С. п. в Україні дав 3-й з'їзд психологів СРСР, який проходив у Києві (1968). Гол. осередками відродження вітчизняної С. п. стали НДІ психології УРСР (нині — Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН), Ін-т філософії

АН УРСР, Київський держ. (нині — нац.) ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Проте наук.-організаційні передумови для її самодостатнього функціонування і розвитку склалися тільки після здобуття Україною держ. незалежності. У системі НАПН був створений перший і поки єдиний на пострадянському просторі *Ін-т соц. та політ. психології*; низка нових кафедр і лабораторій, що спеціалізуються на соц.-психол. проблематиці, діє як у Києві, так і в регіонах України. Значний внесок у відродження та розвиток вітчизняної С. п. зробили Є. І. Головаха, О. А. Донченко, В. П. Казміренко, О. В. Киричук, Н. Л. Коломінський, М. Н. Корнев, О. М. Лактіонов, Л. Й. Марисова, В. В. Москаленко, Л. Е. Орбан-Лембірк, М. М. Слюсаревський, Л. В. Сохань, Т. М. Титаренко, Р. Х. Шакуров та ін. відомі вчені.

Lit.: 1. Основи соціальної психології / за ред. М. М. Слюсаревського. Київ, 2018. 2. Соціальна психологія в Україні: довідник / за ред. М. М. Слюсаревського. Київ, 2019. 3. Шихирев П. Н. Современная социальная психология. М., 2000. 4. Handbook of social psychology / Susan T. Fiske, Daniel T. Gilbert, Gardner Lindzey (eds.). 5th edition: in 2 vol. New Jersey, 2010. 5. Handbook of the history of social psychology / A. W. Kruglanski, W. Stroebe (eds.). New York, 2012.

М. М. Слюсаревський

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ – вид соціальної роботи, спрямованої на відновлення основних соціальних функцій, психол., фізичного, морального здоров'я, соціального статусу сімей, дітей та молоді.

С. р. дітей та молоді передбачає здійснення:

— навч.-виховної реабілітації у загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей та молоді, які потребують соціальної допомоги; у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей та молоді, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку; у загальноосвітніх санаторійних школах (школах-інтернатах) для дітей, які потребують тривалого лікування;

— соціально-лікувальної та психол. реабілітації у відповідних закладах охорони здоров'я дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, зокрема домашнього, а також які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;

— фізичної реабілітації дітей та молоді з фізичними, розумовими вадами у спеціалізованих фізкультурно-оздоровчих закладах;

— медико-соціальної реабілітації дітей, які зловживають алкоголем, наркотиками і які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та профес. училищ соціальної реабілітації;

— соціально-освітньої реабілітації в школах соціальної реабілітації та профес. училищах соціальної реабілітації дітей, які сколи правопорушення.

С. р. передбачає також працевлаштування, надання соціально-мед., психол.-пед., юрид., інформаційних та ін. видів соціальних послуг дітям, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, молоді, яка відбуvalа покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також дітям, звільненим від відбування покарання з випробуванням.

С. р. спрямовується на оптимізацію і коригування ставлення дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, до сім'ї та суспільства, виховання в них навичок до самообслуговування та самостійного проживання.

С. р. — це комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених індивідом суспільних зв'язків та відносин внаслідок стану здоров'я зі стійкими розладами функцій організму (інвалідність); зміни соціального статусу (люди похилого віку, безробітні, біженці). Метою С. р. є повернення особистості до суспільно корисної діяльності, формування позитивного ставлення до життя, праці, навчання.

Об'єктами С. р. є: сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах; діти з інвалідністю та їх батьки; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; жінки та діти, що зазнали різних форм насилля, безробітні, особи похилого віку.

Основні принципи С. р.: здійснення реабілітаційних заходів на початку виникнення проблеми; неперервність та постійність їх проведення; комплексний характер реабілітаційних програм; індивідуальний підхід до визначення обсягу, характеру та змісту реабілітаційних заходів.

С. р. спрямовується на відновлення соціального досвіду і встановлення соціальних зв'язків, норм поведінки, сплкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу, інтеграцію у відкритий соціум,

розширення і поглиблення соціальних контактів, входження в культуру, відновлення профес. якостей і навичок, соціального досвіду і соціальних функцій, психічного, фізичного і духовного (морального) здоров'я дезадаптованих осіб; це процес відновлення здатності людини до життедіяльності у соціальному середовищі, а також самого соціального середовища і умов життедіяльності людини, які були обмежені чи порушені з певних причин.

Літ.: 1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учебової літератури, 2009. 208 с. 2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. 3. Соціальна педагогіка: словник-довідник / Т. Ф. Алексеенко, Ю. М. Жданович, І. Д. Зверева, О. Л. Кононко та ін.; за заг. ред. Т. Ф. Алексеенко. Вінниця, ООО «Планер», 2009. 548 с. 4. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник / за заг. ред І. Д. Зверевої. Київ: Центр учебової літератури, 2006. 316 с.

Ж. В. Петрочко, Т. П. Спіріна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА — вид соціальної діяльності, спрямованої на створення в суспільстві умов для життедіяльностіожної людини, надання соціальних послуг окремим індивідам, групам людей і громадянам, котрі мають труднощі щодо соціального функціонування, шляхом захисту, підтримки, корекції і реабілітації, а також шляхом зміни чи реформування окремих елементів соціальної системи; теорія, яка вивчає способи і методи сприяння соціальній адаптованості і реалізації суб'єктності індивіда і групи згідно з соціальними нормами і цінностями суспільства в різних просторово-часових ситуаціях; навч. дисципліна багаторівневого плану, вона викладається у закладах вищої освіти, середніх спеціальних навч. закладах, у системі підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери її метою є формування особистісно-профес. якостей майбутнього соціального працівника із стійкою установкою на самовиховання, самовдосконалення, оволодіння теор. знаннями, уміннями і навичками, системою технологій соціальної роботи.

Фундаментом С. р. є принципи прав людини та соціальної справедливості (Міжнар. федерація соціальних працівників).

С. р. як суспільне явище властиве людському суспільству протягом багатьох століть мала характер благодійності та милосердя. Ідеологія С. р. формувалася під впливом таких явищ і феноменів як християнство, державність, право, розвиток суспільної моралі та норм суспільного співжиття. Вперше утвердження С. р. як окремої галузі суспільної практики та самостійного виду профес. діяльності відбулося у США у 30-х роках XIX ст.; у країнах Західної Європи профес. статус С. р. отримала у 50-х роках ХХ ст.; у більшості країн Східної Європи, у тому числі й в Україні, цей процес відбувся на початку 90-х років ХХ ст.

Поняття «С. р.» використовується у трьох основних значеннях: профес. діяльність, наук. теорія, навч. дисципліна.

С. р. як профес. діяльність охоплює три сфери: індивід.-особистісну, групову, громадську. С. р. реалізується на різних рівнях: макрорівні (забезпечує формування і реалізацію соціально-екон. політики на всіх рівнях), мезорівні (визначення основних напрямів, підходів до С. р. з конкретними соціальними групами, організаціями, громадами з метою поліпшення соціального фону соціуму, удосконалення змісту, форм, методів, технологій С. р. у межах своїх повноважень і компетенцій) і мікрорівні (С. р. з окремою особистістю та її найближчим соціальним оточенням).

Змістом С. р. є сукупність процесів, що характеризують взаємодію елементів соціальної роботи та зумовлюють їх існування, розвиток і зміну: надання допомоги окремій людині або групі осіб, які опинилися у складній життєвій ситуації, шляхом інформування, діагностики, консультування, реабілітації, використання ін. видів соціальних послуг; розвиток потенціалу самодопомоги клієнтів; вплив на формування і реалізацію соціально-економічної політики на всіх рівнях із метою забезпечення соціально здорового середовища проживання та життедіяльності людини, створення системи підтримки особам, які її потребують; профілактика ризиків соціальних явищ і процесів; гармонізація соціальних відносин у суспільстві.

Структурними елементами наук. теорії та основоположними правилами емпіричної діяльності є принципи С. р.: загальнофілософські, соціально-політичні, організаційні, психол.-пед., специфічні. С. р. як галузь наук. знання використовує групи методів: філософські; загальнонаук.; спеціальні.

Як навч. дисципліна С. р. допомагає оволодіти наук.-теор. знаннями аналізу соціальної проблеми, ситуації, дає змогу вичленити групу чи особу у складних життєвих обставинах, передбачає оволодіння різними соціальними технологіями, що дозволяють забезпечити допомогу тим, хто потребує, стимулювати клієнта до соціально значущої діяльності, попереджувати соціальні конфлікти і коригувати девіантну поведінку.

Lit.: 1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ: Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. 2. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юріком Интер, 2008. 834 с. 3. Соціальна робота / за ред. В. П. Андрушченка, В. П. Беха, М. Н. Лукашевича та ін. Київ, 2002. 4. Тютя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб.: 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Знання, 2008. 574 с.

Т. Г. Веретенко, Т. Л. Лях

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ – процес і результат цілеспрямованого впливу на людину для оволодіння і засвоєння нею загальнолюдських та спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування соціально значущих якостей. Це багаторівневий процес засвоєння знань, норм поведінки, відносин у суспільстві, в результаті якого особистість стає повноправним членом суспільства.

У широкому значенні мета С. в. полягає у вихованні людини, готової до виконання суспільних функцій як громадянина.

Предметом С. в. є процес впливу на соціальні взаємодії людини протягом всіх вікових періодів і в різних сферах її життя.

С. в. спрямоване на формування у соціумі толерантних стосунків, пошуку педагогічно компромісних рішень, особливо у складних соц. ситуаціях. Відтак, функціями системи С. в. є: культурологічна, адаптаційна, ціннісно-утворювальна, нормативна, соціального контролю та ін.

С. в. володіє нерозривними, одночасно існуючими інваріантними якісними станами: соціальне явище, система, процес, діяльність, кожному з яких притаманні власні принципи і механізми реалізації (І. Ліцький).

С. в. здійснюється у взаємодії різних суб'єктів: індивідуальних (конкретних людей), групових (колективів) і соціальних (виховних організацій і

органів управління), що надає йому інтегрованого характеру. В даний час С. в. досліджується як відносно самостійний феномен і як ядро соціальної педагогіки.

Таке виховання забезпечується суспільством і державою в організаціях, що спеціально створюються для його здійснення (заклади дошкільної, загальної середньої, вищої, позашкільної освіти, дитячі та молодіжні організації), а також у тих, де виховання не є провідною функцією (армія, виробництво).

С. в. можна досліджувати і як процес взаємодії людини і її соціального середовища, в якій вони, циклічно змінюючись ролями «суб'єкта» і «об'єкта», набувають нової якості в своєму розвитку. При цьому, якщо вихованню в цілому властивий саме керований характер, то С. в. може бути і керованим, і стихійним (виховання «вулицею», напр.). Це сукупність впливів, яким піддається людина в своему соціальному оточенні і які впливають на розвиток її особистості незалежно від того, чи було це передбачено виховними заходами.

Ефективність і зміст С. в. відбуває стан культури в суспільстві, морально-політ. та духовну атмосферу соціального життя.

Lіт.: 1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. С. 89—93. 2. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 847. 3. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика. Полный курс: учебник: 5-е изд., перераб. и доп. М.: Юрайт, 2011. 797 с.

Ж. В. Петрочко

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО – система колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин між соціальними суб'єктами шляхом розроблення й реалізації спільних соціально-трудових договорів, програм чи угод на визначені терміни; соціальні відносини, що забезпечують оптимальний баланс та реалізацію основних інтересів різних соціальних груп; об'єднання зусиль різних суб'єктів (соціальних партнерів) заради спільно визначених цілей, що передбачає низку спільних дій, спільний пошук шляхів розв'язання наявних проблем або нових можливостей і їх реалізацію.

Розрізняють С. п. у широкому розумінні – міжсекторальне (відносини з розподілу та використання

ресурсів у соціальній сфері, що існують між держ., комерційним, громадським секторами) та вузькому – трудове партнерство або соціальний діалог (система колективних відносин між різними сторонами соціального партнерства під час реалізації їхніх соціально-економічних прав та інтересів (найманими працівниками, роботодавцями, виконавчою владою).

С. п. розглядається в двох аспектах: координація інтересів і досягнені компромісу на рівні суспільства в цілому і на рівні відносин усередині галузі, регіону, підприємства, окремих людей. Характерні особливості С. п.: переговорний характер урегулювання розбіжностей і суперечностей, які виникають між сторонами, наявність механізмів і правових інструментів урахування інтересів партнерів на різних рівнях.

С. п. передбачає технологію вирішення проблем взаємодії різних суб'єктів діяльності, що полягає в таких вимогах: 1) ідентичність – аналіз сутності позицій соціального партнера щодо можливостей досягнення цілей діяльності, солідарність як протидія намаганням особистого чи корпоративного успіху, 2) недопущення противставлення однієї сторони, спільні дії, виходячи з інтересів спільноти, вимог ситуації та цілей співробітництва, 3) терпимість як атрибутивна вимога активної і тривалої спільної діяльності, 4) кооперація як акцентуація, зосередження уваги на процесі роботи, перебігові та результатах відповідно до поняття солідарності, 5) емоційність як противага технічно-раціональному способу дій, спрямована на змінення процесу міжкорпоративного спілкування (співчуття, такт, підтримка тощо), 6) сприяння досягненню конкретних домовленостей в окремих галузях.

С. п. слугує дієвим інструментом поєднання економічної ефективності і соціальної справедливості, пом'якшення соціальних наслідків ринкових реформ, вирішення соціальних проблем на засадах консенсусу, збереження громадської злагоди, попредження соціальної напруги в суспільстві.

Налагодження С. п. як форми ефективного співробітництва сторін передбачає дотримання таких принципів: спільне планування; спільна оцінка діяльності; побудова взаємодії на довірі, відкритості дій, задумів, оперативному та достатньому обміні інформацією; відповідальність перед собою та партнерами за всії свої дії тощо.

Термін «С. п.» активно інтегрується в теорію соціальної роботи. Налагодження С. п.

сприяє формуванню ознак стабільної, комплексної соціальної роботи, характеризується прагненням до втручання у найбільш гострі соціальні проблеми. Особливостями взаємодії з партнерськими організаціями є напрацювання моделей соціальної роботи для вирішення адресних соціальних проблем. Формами С. п. в цій галузі можуть стати: інформаційний обмін, спільні благодійні акції, реалізація програм соціально-культурної спрямованості, підтримка соціальних ініціатив, фінансування соціальної сфери.

С. п. є умовою розвитку громадянського суспільства як сукупності незалежних, рівноправних громадян, які взаємодіють, спілкуються, добровільно самоорганізуються на підставі спільних приватних інтересів та захищенні необхідними законами від прямого втручання і обмежень з боку держави.

Lit.: 1. Словарь-справочник по социальной работе / под ред. Е. И. Холостовой. М., 2000. 2. Социальная работа. Короткий енциклопедический словарь. Киев, 2002. 3. Безпалко О. В. Социальная работа в громаді: навч. посіб. Київ: Центр учебової літератури, 2005. 176 с. 4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

Ж. В. Петрочко, Т. Л. Лях

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО – діяльність із метою вирішення або пом'якшення соціальних проблем, що ґрунтуються на умовах самоокупності, інноваційності та стійкості; бізнес із соціальною місією.

Незважаючи на суттєве зростання витрат у переважній кількості країн світу на вирішення соціальних проблем уразливих категорій населення, підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу, активізацію діяльності громадських об'єднань, багато з них залишаються невирішеними. Це свідчить про недостатню ефективність традиційних способів, які використовують державні, приватні та неприбуткові організації для подолання бідності, безробіття, ін. проблем уразливих категорій населення, і обумовлює пошук нових форм організації надання соціальних послуг. Однією з них і стало виникнення феномена «С. п.».

С. п. базується на благодійності, запозичуючи в неї соціальну спрямованість діяльності, та на бізнесі, беручи за основу підприємницький підхід.

Наразі ідея вирішувати соціальні проблеми підприємницькими методами є популярною у всьому світі. Ініціативи соціальних підприємств часто випереджають реакцію держ. соціальних установ на соціальні проблеми громад, створюючи робочі місця, генеруючи значні фінансові ресурси, цим самим підтверджуючи свою конкурентоспроможність порівняно з усталеними моделями економічного розвитку і, водночас, роблячи внесок у сталій позитивний розвиток суспільства.

Соціальні підприємці – це новатори, які використовують інноваційні ідеї та широкий арсенал ресурсів для вирішення соціальних проблем. Їхня діяльність у результаті спричиняє стійкі позитивні соціальні зміни.

Критеріями С. п. є: соціальний вплив (спрямованість на вирішення чи пом'якшення конкретної відчутної соціальної проблеми); інноваційність (застосування нових підходів, нових способів розв'язання як давньої, так і новопосталої соціальної проблеми); самоокупність і фінансова стійкість (незалежність від зовнішнього фінансування); тиражованість (відтворюваність моделі С. п. в ін. географічних і соціальних умовах).

Соціальне підприємство – це бізнес-організація, пріоритетна мета прозорої (публічної) діяльності якої полягає у вирішенні соціальних проблем.

Здійснюючи планування соціального підприємства, беруть до уваги потрійний результат діяльності (PPP – Profit, People, Planet): Profit – отримання прибутку – економічна доцільність діяльності, яка дозволяє отримувати власні ресурси і бути незалежними; People – соціальний складник – підтримка місцевої спільноти, працевлаштування людей із вразливих груп населення, вирішення соціальних проблем, фінансування соціальних проектів тощо; Planet – відповідальність за довкілля – зменшення вуглецевих викидів, використання сучасних технологій (енергозбереження), дбайливе використання природних ресурсів, захист тварин та об'єктів природного середовища, екологічна освіта тощо.

С. п. підвищує сукупну економічну ефективність, оскільки залучає ті ресурси, які до цього були непридатні: вразливі групи населення, відходи виробництва і життедіяльності, а також їхні різноманітні комбінації.

Так, С. п. створює можливість для працевлаштування осіб, які мають проблеми отримання роботи у традиційному бізнесі, а саме: внутрішньо

переміщені особи; люди з важкими хронічними захворюваннями; люди з інвалідністю; люди похилого віку; люди, які повернулись із місць позбавлення волі; молодь з проблемами соціалізації; нац. меншини; постраждалі від збройних конфліктів; учасники військових дій та ін.

В Україні не передбачено окремої організаційно-правової форми створення соціального підприємства, що дозволяє організовувати його у будь-якій зручній формі (організація громадянського суспільства, суб'єкт підприємницької діяльності тощо), із широким вибором наявних способів оподаткування.

Літ..: 1. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін: посібник / А. Свінчук, А. Корнєцький, М. Гончарова, В. Назарук, Н. Гусак, А. Туманова. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с. 2. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування / Л. Долуда, В. Назарук, Ю. Кірсанова. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.

Т. Л. Лях

СОЦІАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ (англ. self-determination) – свідоме знаходження особистістю власної, досить незалежної позиції в системі соціальних зв'язків та відносин з ін. людьми (емоційних, інформаційних, профес.) в різних сферах життедіяльності. Виражається у сукупності філософських, політичних, правових, етичних і естетичних ідей і уявлень, обумовлених певним історичним етапом розвитку суспільства й відображеніх у більш-менш систематизованій формі ставлення особистості до соціальної дійсності.

У широкому значенні С. с. – це усвідомлення індивідом самого себе як елемента соціальної спільноти і водночас ознака готовності до входження у соціальну структуру суспільства; у вузькому – вибір особистістю своєї позиції, цілей і засобів самоздійснення в конкретних обставинах життя; основний механізм здобуття і вияву людиною свободи; це процес вибору та набуття особистістю певних ролей у системі суспільних відносин, усвідомлення і проектування свого соціального становища у тій соціальній групі, членом якої індивід має намір стати.

Поняття С. с. детермінується в різних контекстах: філософському, соціол., психол.-пед. Зокрема, з позиції соціології, це розуміння людиною своєї соціальної природи, свого місця в суспільстві, що утворює

необхідну основу успішного орієнтування в соціальній реальності, гармонійне поєднання життєвих цілей людини з суспільними потребами; це усвідомлення шляхів і можливостей свого соціального просування, пов'язаного з перспективами розвитку держави, регіону, колективу. З позиції психології, С. с. стосовно до її соціальної активності й громадянської зрілості є самостійним функціонально-процесуальним ядром, що володіє здатністю попереджати реальну поведінку особистості її організовувати її поведінку, а відповідно, це феномен, пов'язаний з формуванням розгорнутої соціальної позиції людини щодо ін., із ступенем бачення себе в ін. людях, із готовністю особистості до відповідальних дій у світі (Д. І. Фельдштейн). З огляду педагогіки, С. с. розглядають з позиції впливу на його розвиток різних соціальних факторів, сукупність яких є тим простором, де здійснюється самовизначення підростаючої особистості. Відповідно, С. с. охоплює: розвиток мотивації щодо набуття соціальних вмінь, уміння застосовувати набуті знання в різноманітних видах діяльності; здатність реально оцінювати свої можливості; розвиток бажання щодо особистісної реалізації.

Сутність процесу соціального самовизначення полягає в актах виявлення і утвердження індивідуальної позиції в проблемних ситуаціях, коли людина знаходиться перед необхідністю альтернативного вибору і має прийняти екзистенціальне чи прагматичне рішення. Відтак, концептуальна основа соціального самовизначення може розглядатися як рух у чотирьох смислових просторах: ситуативному, соціальному, культурному і екзистенціальному.

Виокремлюють такі типи С. с: профес., життєве, особистісне (М. Пряжніков); конвенційно-рольове, профес., сімейне і соціальне (В. Сафіна).

С. с. – центральний механізм становлення особистісної зрілості, необхідна основа успішної орієнтації в соціальній реальності, гармонійного поєднання життєвих цілей індивіда із суспільними потребами. Виявлення потреби в С. с. свідчить про досягнення особистістю досить високого рівня соціального розвитку. У своїй завершенні, розвиненій формі С. с. містить: усвідомлення соціальної позиції в різних зразках соціальної структури (соціально-класової, профес.-кваліфікаційної, регіональної та ін.), а також шляхів і можливостей свого подальшого соціального просування, пов'язаних із перспективами соціально-економічного розвитку суспільства, регіону або трудового колективу. Взаємозв'язок зазначених

аспектів соціального самовизначення виявляється в системі життєвих орієнтацій, що реалізуються у головних життєвих виборах: професії, рівня освіти і кваліфікації, місця роботи, проживання тощо.

Необхідність С. с. певною мірою детермінована вимогами суспільства, а також внутрішньою логікою психічного розвитку особистості і пов'язана з потребою у самореалізації.

Lit.: 1. Енциклопедія для фахівців із соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Зверової. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. 2. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості: монографія. Харків: Мачулін, 2017. 441 с. 3. Фельдштейн Д. І. Проблемы психолого-педагогических наук в пространственно-временной ситуации XXI в. // Современное образование: смыслы и стратегии духовного развития человека / под ред. Б. П. Мартиросяна, Г. Н. Фалонова. М.: ЛУНАНД, 2013. 616 с.

Ж. В. Петрочко

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ – система соціальних, правових та економічних заходів та гарантій, які реалізуються державними та недержавними організаціями, спрямованих на виявлення, попередження та нейтралізацію впливу на життедіяльність людини негативних чинників (соціальних ризиків) з метою дотримання прав людини, забезпечення гідних умов та рівня життя кожного члена суспільства. Це впровадження системи нормативно обумовленої соціальної взаємодії для успішної реалізації прав людини, створення відповідних для цього можливостей, умов.

Відповідно до положень чинного законодавства України соціально-правовий захист можна класифікувати за різними обставинами, а саме: на підставі *об'єкта захисту* (виду правовідносин) – соціально-правовий захист у сferах: праці, соціального забезпечення, охорони здоров'я, охорони навколошнього середовища, освіти, культури тощо; за *суб'єктами, які здійснюють соціально-правовий захист*: державний соціально-правовий захист, недержавний соціально-правовий захист; за *суб'єктами, які отримують соціально-правовий захист*: соціально-правовий захист літніх людей, осіб з інвалідністю, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, сімей з дітьми та ін.

Соціально-правовий захист дітей – це комплекс взаємодії державних установ і неурядових

організацій щодо законодавчого та соціального закріплення прав дітей, в основі яких лежить пріоритет найкращих інтересів дитини, гарантія особистих та соціальних у сім'ї та суспільстві.

Завдання соціально-правового захисту дітей: психолого-педагогічна і юридична допомога; консультування дітей та їхніх батьків; соціально-медична й інформаційно-правова допомога дітям з питань охорони здоров'я, одержання професії, працевлаштування, задоволення біогенних, психогенних і соціогенних потреб тощо.

Функціонування системи соціально-правового захисту дітей передбачає реалізацію комплексу заходів у різних закладах освіти, громадських об'єднаннях, громаді та ін. Основним результатом цієї діяльності має стати формування соціально-правової захищеності дітей, їхнього стійкого психічного стану, впевненості в успішному майбутньому професійному самовизначенні, розкриття інтересів, потреб, творчого потенціалу дітей, успішна соціалізація особистості.

Серед базових принципів соціально-правового захисту: системність, яка містить: орієнтацію на міждисциплінарність у дослідженнях проблем захисту прав дітей; системну (цілісну) оцінку потреб особистості з метою захисту її прав; системний підхід (координацію всіх структурних компонентів) щодо забезпечення захисту прав дітей; гуманізм, у ставленні до людини, що передбачає визнання її: соціальною цінністю, метою суспільного розвитку, вищим критерієм оцінювання всіх галузей суспільного життя, соціальна справедливість тощо.

Педагогічні умови забезпечення соціально-правового захисту людини: інтеграція взаємодії на засадах суб'єкт-суб'єктних взаємин; сформованість соціально-правових знань у педагогів та інших фахівців, які працюють з дітьми та їхніми батьками; забезпечення участі в ухваленні рішень та житті суспільства, залучення дітей та молоді до соціально значущих і правозахисних проектів; партнерська взаємодія різних інституцій у зазначеному процесі тощо.

Lit.: 1. Петрочко Ж. В. Основи соціально-правового захисту особистості. К.: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2009. 348 с.

Ж. В. Петрочко

СОЦІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ – процес визирвання, здійснення і подолання взаємних

суперечностей, протидій, боротьби людей, їхніх груп і соціальних ін-тів. Причини соціального конфлікту можуть бути різноманітними, але в їх основі завжди лежать протиріччя (реальні чи уявні) потреб, інтересів, цінностей і цілей соц. суб'єктів (суб'єктів, груп).

Конфлікт (з лат. *conflictus* – зіткнення) – взаємодія двох чи більше суб'єктів, що мають взаємовиключаючі цілі, що реалізують їх на шкоду ін. Предметом конфлікту виступають матеріальні чи духовні цінності або соціальні обставини, що послужили причиною конфлікту. Такі конфлікти визначаються як соціальні.

Під С. к. розуміється вид протистояння, при якому сторони намагаються оволодіти територією або ресурсами, загрожують опозиційно налаштованим індивідам чи групам, їх власності чи культурі таким чином, що боротьба набуває форми атаки чи оборони.

С. к. є граничним випадком загострення соціальних протиріч, що виражається в різних формах боротьби між індивідами і різними соціальними спільнотами, що спрямовані на досягнення економ., соціальних, політ., духовних інтересів і цілей, нейтрализацію чи усунення дійсного чи уявного суперника, що не дозволяє йому досягнути реалізації інтересів.

С. к. утворюється й вирішується у конкретній соціальній ситуації, у зв'язку з виникненням соціальної проблеми, що потребує розв'язання. С. к. має причини, носія (клас, націю, соціальні групи тощо), володіє певними функціями, тривалістю і ступенем загострення.

С. к. відображає взаємодію соціальних суб'єктів, постає явним чи прихованим протиборством інтересів, які об'єктивно не співпадають, цілей і тенденцій розвитку соціальних суб'єктів; прямим чи опосередкованим зіткненням соціальних сил на підґрунті протидії існуючому суспільному устрою. Таким чином, С. к. розглядається як особлива форма історичного руху до нової соціальної єдності.

С. к. має такі фази: латентний конфлікт, конфліктна ситуація, інцидент, перша апеляція, моральна конfrontація, друга апеляція, ідейно-політична ескалація, глухий кут.

Розрізняють такі С. к.: особистісні, міжособистісні, індивідуально-групові, групо-групові (у т. ч. корпоративні, міжколективні, міжпартійні, класові, міжетнічні, міжрегіональні й ін.), соціально-інституційні, міждерж., глобальні.

Залежно від сфер прояву виділяють соціальні конфлікти: економічні, політичні (в тому числі

міжнац.), побутові, культурні і соціальні (у вузькому розумінні) конфлікти. С. к. розрізняють також за: характером причин, їх реальністю, об'єктивністю, співвідношенням інтересів, ступенем відповідності інтересів конфліктуючих, значимістю для соціальних систем, елементом яких є конфліктуючі, характером перебігу, тривалістю, масовістю учасників, особливостями приводу, фазами розвиненості, мірою насильства, ступенем вирішеності тощо.

Літ.: 1. Дмитриев А. В. Социальный конфликт: общее и особенное. М.: Гардарики, 2002. 320 с. 2. Зайцев А. К. Социальный конфликт. М.: Academia, 2001. 464 с. 3. Небоженко В. С. Соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві. Київ: Абрис, 1994. 64 с. 4. Рашидов С. Ф. Словник-довідник термінів з конфліктології / за ред. проф. М. І. Пірен, проф. Г. В. Ложкіна. Чернівці—Київ: Чернівецький держ. ун-т, 1995. 536 с.

P. X. Вайнола

СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ – фахівець, який здійснює соціально-пед. діяльність у соціумі; виступає посередником між особистістю і соціальними службами й громадськими організаціями соціальної сфери, захисником інтересів і законних прав людини, помічником у сприянні соціальним ініціативам і пошуку виходу з проблемної ситуації; є експертом у постановці «соціального діагнозу» і визначені методів пед. впливу у вирішенні проблемної ситуації людини.

Професія «С. п.» в Україні була введена до кваліфікаційного переліку спеціальностей у 2002 р.

Виокремлюють низку підходів до визначення поняття «С. п.»: функціональний (як пед. орієнтований соціальний працівник у галузі педагогіки відносин у соціумі (В. Бочарова); визначення профес. обов'язків (спеціаліст, що організовує виховну роботу з дітьми, молоддю, дорослими в різних соціокультурних середовищах; вивчає психол.-пед. особливості особистості та її мікрoserедовище, визначає інтереси і потреби, відхилення в поведінці, конфліктні ситуації, надає соціальну допомогу та підтримку з метою реалізації прав і свобод клієнтів (Ф. Мустаєва); реалізатор системи соціально-пед. сприяння розвитку та саморозвитку особистості (В. Поліщук); посередник між усіма ланками діяльності суспільства на рівні управління, матеріально-технічного, правового забезпечення, освіти,

охорони здоров'я і практичної соціально-виховної роботи (Л. Коваль); організатор соціально-пед. діяльності з дітьми, молоддю та дорослими в різних соціокультурних середовищах із метою створення для них сприятливих умов соціалізації (О. Безпалько).

Основне завдання С. п. – встановлення балансу між відповідальністю суспільства перед особистістю та особистості перед суспільством, визначення проблем і потреб особистості на індивідуальному, міжособистісному та суспільному рівнях. С. п. сприяє, з одного боку, ефективній адаптації особистості в оточуючому виховному та соціальному середовищі, з ін. – гуманізації цього середовища.

Згідно з Положенням про психол. службу у системі освіти України, закладу та/або установи освіти С. п. здійснює: соціально-пед. супровід здобувачів освіти, колективу та мікргруп, осіб, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах; просвітницьку та профілактичну роботу серед учасників освітнього процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, злочинності, алкоголізму, наркоманії тощо; вивчення та аналіз соціальних умов розвитку здобувачів освіти, мікроколективу (класу чи групи), шкільного, студентського колективу в цілому, молодіжних і дитячих громадських організацій. Він бере участь у: роботі пед. ради, психол.-пед. консультумів, семінарів і засідань метод. об'єднань; плануванні і реалізації завдань соціалізації здобувачів освіти, адаптації їх у новому колективі і соціальному середовищі; наданні допомоги дітям і сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах або потребують посиленої пед. уваги чи мають особливі освітні потреби, в тому числі постраждалим від насильства та військових конфліктів.

С. п. сприяє: взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультивну допомогу батькам (законним представникам); захисту прав здобувачів освіти від будь-яких видів і форм насильства, представляє їхні інтереси у правоохоронних і судових органах; формуванню у здобувачів освіти відповідальної поведінки, культури здорового способу життя, збереження репродуктивного здоров'я; попередженню конфліктних ситуацій, що виникають під час освітнього процесу, запобіганню та протидії домашньому насильству.

Літ.: 1. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2011. 260 с. 2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверової. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. 3. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін.]; за ред. О. В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2014. С. 119–128. 4. Положення про психологічну службу у системі освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України № 509 від 22.05.2018 р.).

Т. Г. Веретенко, Т. Л. Лях

СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК – професійно підготовлений фахівець, що має необхідну відповідну освіту та кваліфікацію у сфері соціальної роботи та виконує різноманітні види соціальної роботи. С. пр. допомагає людям вирішувати проблеми, залучаючи для цього необхідні ресурси, забезпечує взаємодію між людьми чи між людиною та середовищем у цілому, підвищує відповідальність організацій за людину, впливає на соціальну політику.

Перші С. пр. з'явилися у європейських країнах (Великій Британії, Німеччині) і США у кінці XVIII ст. Це були представники благодійних організацій, які на добровільних засадах надавали допомогу біднякам, формували у них вміння і навички самодопомоги, сприяли у здобутті освіти, працевлаштуванні, проявляли турботу про здоров'я цієї категорії населення.

В Україні термін «С. пр.» як назва самостійного виду профес. діяльності було упроваджено постановою Державного комітету праці СРСР № 92 від 23 квітня 1991 р. «Кваліфікаційний довідник посад керівників, спеціалістів і службовців».

Профес. діяльність С. пр. багатопланова за своїм змістом і охоплює широкий діапазон існуючих у суспільстві соціальних відносин і процесів. С. пр. надає ряд соціальних послуг представникам соціально вразливих верств населення: соціальні послуги з підтримки дітей та сімей з дітьми/молоді (молоді сім'ї, багатодітні, сім'ї, жінки, які очікують на народження дитини; неповні сім'ї, сім'ї з дітьми в стадії розлучення; малозабезпечені сім'ї з дітьми); соціальні послуги альтернативного догляду дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (діти, які залишились без батьківського піклування, діти-сироти, діти, позбавлені

батьківського піклування, діти, які перебувають в складних життєвих обставинах і тимчасово не можуть проживати зі своєю сім'єю); соціальні послуги з підтримки та обслуговування осіб похилого віку (особи похилого віку, одинокі старі особи, тяжко хворі); послуги з інтеграції та реабілітації осіб з інвалідністю (дорослі особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та їхні сім'ї); послуги для осіб, які потребують адаптації, інтеграції (реінтеграції) (особи, що повернулись із місць позбавлення волі; особи із числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; випускники інтернатних закладів; особи, які постраждали від торгівлі людьми; внутрішньо переміщені особи; учасники бойових дій на Сході України; особи з алкогольною чи (та) наркотичною залежностями; безхатченки, жебраки; сім'ї ромської нац. меншини); послуги для осіб, які потребують екстреного та кризового втручання (особи, які постраждали від насильства в сім'ї; діти, які постраждали від жорсткого поводження та насильства; особи, які вчинили насильство; сім'ї, які потерпіли від стихійного лиха).

Зміст профес. діяльності С. пр. визначається її функціями на мікро-, мезо-, макрорівнях. Домінуючими функціями С. пр. на макрорівні є: організаційно-управлінська, дослідницька, прогностична, просвітницька, моніторингово-оціючна, моніторингово-координаційна, діагностико-прогностична, функція впливу на соціальну політику, функція забезпечення соціального компоненту в діяльності різноманітних відомств і структур, засобів масової інформації. На мезорівні: комунікативна, посередницька, організаційно-регулятивна, профілактична, соціально-терапевтична, соціально-виховна, просвітницька, соціально-реабілітаційна, координаційно-посередницька.

На мікрорівні: діагностична, прогностична, пед.-терапевтична, корекційно-реабілітаційна, охоронно-захисна, мобілізаційно-спонукальна, реабілітаційно-адаптивна, попереджувально-профілактична.

Основними сферами працевлаштування С. пр. є органи держ. та місцевого самоврядування, держ. та приватні соціальні служби, громадські організації та профес. спілки й асоціації, центри зайнятості і працевлаштування, кадрові агентства, центри соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціального обслуговування, держ. та приватні підприємства.

Літ.: 1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверової. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. 2. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.04.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/966-15#Text>. 3. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб.: у 2 ч. Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Киянича, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

Т. Г. Веретенко, Т. Л. Лях

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЄКТ – обґрутоване і сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, метою якого є створення, зміна або модернізація чи підтримання матеріальної або духовної цінності для досягнення соціально значущої мети за умов просторово-часових і ресурсних обмежень та позитивного впливу на життя людей, групи людей чи спільноти в цілому.

Критерії успішного С. п.:

- соціальна значущість: проект, спрямований на важливі соціальні зміни в суспільстві;
- ефективність: проект, розрахований на чіткий і досяжний соціальний результат у визначені терміни;
- стійкість: можливість існування проекту після закінчення періоду його фінансового зростання;
- масштабність: можливість використання ідеї або власне продукту в умовах ін. географічних зон або соціальних груп;
- відкритість: соціальний проект повинен бути відкритим як для нових учасників, так і для тих, хто хотів би повністю запустити аналогічний продукт.

Форми фінансування С. п.:

- волонтерське фінансування. Як правило, в такому вигляді автори ідеї та учасники проекту самостійно фінансують свій проект. Робочий час, знання, досвід, дизайн і програмування – все це також вважається частиною фінансування проекту;
- фінансування приватними компаніями соціально відповідального бізнесу різних масштабів. Найчастіше таке фінансування реалізується в межах спеціальних заходів. Фінансування може бути надано в якості призу переможцю або за ідею, що найбільше сподобалася компанії;
- приватно-державне соціальне партнерство. Прикладом такого фінансування можуть виступати програмами президентських грантів;

забезпечення ЗМІ та комп'ютерної мережі; технології духовно-культурного розвитку тощо.

С. т. поділяються за такими ознаками: залежно від рівня суспільних відносин (макросистем; мезотехнології; мікротехнології); за ступенем практичного втілення в організаційний процес (інноваційні; конструкторські; традиційні); за місцем експериментальної перевірки та апробації (кабінетні; лабораторні; польові); за масштабністю соціальних операцій (глобальні; регіональні; локальні); за діяльнісним аспектом розуміння (соціальна профілактика, соціальна терапія, соціальна реабілітація, соціальне страхування, соціальне посередництво, соціальний супровід тощо).

Структуру С. т. визначають як єдиність таких компонентів: структурного, функціонального, нормативного, операційного та інструментального. Структурний компонент технологізації містить поняття керованих та некерованих соціальних ситуацій та можливої післядії (результату та наслідку). Функціональний компонент дозволяє визнати такі механізми здійснення соціальних завдань: оборона, настанова, дозвіл, обмеження, орієнтування, спрямування. Нормативний компонент технологізації соціальної роботи означає встановлення закономірностей, принципів та правил. Операційний компонент технологізації передбачає виокремлення певних процедур та операції та їх подальшу координацію та синхронізацію.

До основних технол. процедур належать: інституціоналізація (встановлення норм та еталонів поведінки, розробка та впровадження соціальних статусів, формування системи цінностей та ідеалів); профілактика (система дій, спрямованих на передбачення та нівелювання аномальних станів соціальної системи); контроль (система дій, що забезпечує нормальній стан соціальної системи); корекція (вправлення припущеніх помилок, відхилень). Інструментальний компонент технологізації передбачає усталення всіх наявних способів здійснення соціального регулювання, а саме: нормативного; традиційно-ритуального; конвенціонального (неформальні зобов'язання, угоди); компаративного (соціальне порівняння); змагання; оціночного; статусного (вплив на статус людини); символічного; психотерапевтичного; соціоекологічного (вплив на життєве середовище); раціонального (переконання); сугестивного

(навіювання); стимулюючого; селекційного та ситуаційного тощо.

Lіт.: 1. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика: навч. посіб. / за ред проф. С. О. Сисоєвої Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 134 с. 2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ; Симферополь: Універсум, 2012. 536 с. 3. Основы теории социальной работы: учеб. пособ. / Л. Г. Гуслякова, Е. И. Холостова. М.: СТИ, 1997. 187 с. 4. Технології соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. для студ. напряму підготовки «Соціальна педагогіка» / за заг. ред. Н. В. Заверико. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2013. 281 с.

P. X. Вайнола

СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВІ КАТЕГОРІЇ НАСЕЛЕННЯ – особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників.

Вразливість – це стан незахищеності особи/сім'ї, зумовлений наявністю внутрішніх чи/та зовнішніх факторів ризику або появою нових, які порушують баланс і негативно впливають на стан задоволення потреб.

До С. в. к. н. зараховують представників соціальних груп, члени яких об'єднані високим або середнім рівнем дезадаптованості. Як правило, їх дезадаптованість, а отже, уразливість, пов'язана з дисфункціями в певній сфері життя. Для людей похилого віку існує уразливість в зв'язку з погіршеннем стану здоров'я, самотністю (роздрівом певних соціальних контактів – родинних, профес. тощо), а також з відносно низьким рівнем життя. Соціальна вразливість осіб з інвалідністю бере коріння зі стійких порушень функціонування будь-якої фізіол. підсистеми, що призводить до зростання дезадаптованості в побуті. Звідси труднощі в профес. самореалізації, низький рівень доходів, рідше – соціальна самотність. Соціальна вразливість неповнолітніх може бути пов'язана з відсутністю батьків, неналежним виконанням батьками своїх обов'язків щодо виховання дітей тощо.

До С. в. к. н. належать: бездомні особи; безпритульні особи; безпритульні й бездоглядні діти; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського

піклування; особи з інвалідністю; малозабезпеченні сім'ї; малозабезпеченні сім'ї з дітьми; внутрішньо переміщені особи; біженці; діти, розлучені із сім'єю; особи, які потребують додаткового захисту; особи, які потребують тимчасового захисту; члени сім'ї біженця чи особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту; постраждалі учасники Революції Гідності; ветерани війни; учасники бойових дій; учасники ліквідації та потерпілі від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; ветерани праці; громадяни похилого віку; діти війни; соціально-пед. занедбані діти; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; дитина, розлучена із сім'єю; дитина з інвалідністю; дитина-біженець; діти, які потребують тимчасового захисту; неповна сім'я; багатодітна сім'я; прийомна сім'я; дитячий будинок сімейного типу; самотні матері; ВІЛ-інфіковані люди та їхні родини; особи, які мають низькі доходи через безробіття, відсутність годувальника, фізичні вади, низький рівень профес. підготовки тощо; особи, які порушили закон і були за це покарані; гомосексуали, які мають особисті або сімейні проблеми; залежні від алкоголю, наркотиків та їхні родини.

Lim.: 1. Закон України «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>. 2. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>. 3. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>. 4. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>. 5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. 6. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>. 7. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>. 8. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text>. 9. Закон України «Про охорону дитинства». URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

10. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>. 11. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#Text>. 12. Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text>. 13. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>. 14. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник: у 2 ч. Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петровчко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

Н. А. Клішевич, В. В. Суліцький

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – ознака соціального середовища чи сукупність умов життєдіяльності особистості, що цілеспрямовано впливають на її свідомість і поведінку, набуття соціального досвіду, соціально-адаптивних можливостей, самореалізацію і самоствердження.

С.-в. с. має відповідати низці вимог: бути орієнтованим на розвиток особистості; відповідати запитам найближчого соціального оточення та очікуванням людини; бути діагностичним. У ньому інтегрується соціально-виховний потенціал основних структур простору з метою створення найбільш сприятливих умов суб'єктів у трьох процесах: організації соціального досвіду, освіти та індивідуальної допомоги.

С.-в. с. характеризується обсягом соціальних впливів; має у своєму складі інституції, що безпосередньо чи опосередковано виконують ті чи ті соціальні функції (окремі функції інституцій у такому середовищі можуть змінюватися). У цілесному С.-в. с. на основі цілепокладання, принципів та соціально-пед. умов, інтегровано виховні можливості різних соціальних інституцій для здійснення узгодженого виховного впливу на дитину відповідно до потреб її розвитку та потреб самого середовища (Т. Алексеенко, Р. Малиношевський).

У середовищі закладу освіти спеціально створюються й моделюються умови для самореалізації

та самоствердження особистості, становлення її як свідомого суб'єкта соціальних відносин, що дозволяє говорити про нього як про С.-в. с.

Конструювання і розвиток С.-в. с. у закладі освіти включає декілька специфічних напрямів: створення у «пед. просторі» дитини соціокультурного середовища розвитку; пед. вплив на сім'ю учня як чинник виховання; створення і розвиток учнівського колективу як середовища мешкання і самоактуалізації дитини; сприяння дитячому та молодіжному руху в закладі освіти і поза ним, допомога в створенні і функціонуванні позитивних організацій і об'єднань; співпраця з багаторозрізніми творчими об'єднаннями; формування у вчителів знань, умінь та навичок щодо діагностики, профілактики та запобігання жорстокому поводженню батьків з дитиною.

Функції С.-в. с.: діагностично-прогностична (дозволяє вивчити проблеми і потреби дітей та молоді, визначити методики діяльності), забезпечення соціальних гарантій розвитку молодої людини як особистості (створення оптимальних умов для реалізації права навчатися, працевлаштувати, відпочивати, мати гарантію безпеки тощо), здійснення соціального захисту (надання допомоги у кризових і конфліктних ситуаціях); сприяння соціальній адаптації (надання допомоги та підтримка для безболісного входження в систему міжособистісних, групових, сімейних і суспільних відносин, формування навичок подолання життєвих труднощів тощо), забезпечення соціальних зв'язків (координація, взаємодія і співробітництво різних соціальних інституцій).

Шляхи включення особистості у С.-в. с.: ознайомлення із середовищем; його діяльне засвоєння; педагогізація оточуючого середовища шляхом підтримки будь-яких корисних ініціатив соціуму в соціальному вихованні людини; персоналізація середовища; формування в особистості адекватного ставлення до позитивних і негативних явищ оточуючої дійності. Характер впливу С.-в. с. визначають не лише позитивні чи негативні установки, спрямованість дій, а й активність суб'єкта, його самостійність, ініціативність і самодіяльність.

Механізмом організації С.-в. с. є мережа соціально-пед. подій, які виникають у результаті діяльності як окремих людей, так і соціальних груп. Відповідно до наявності або відсутності у С.-в. с. умов та можливостей для розвитку активності

(або пасивності) дитини та її особистісної свободи (або залежності) вирізняють докторатичне, кар'єрне, безтурботне, творче середовище.

Lit.: 1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. 2. Панченко С. П. Проблема організації соціально-виховного середовища школи // Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя. Сер.: «Психологічно-педагогічні науки». 2012. Вип. 5. С. 56–60. 3. Шеплякова І. О. Соціально-виховне середовище вищого навчального закладу як чинник формування деонтологічної культури майбутнього соціального працівника // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. Харків, 2017. Вип. 58. С. 189–198.

Ж. В. Петрочко, М. М. Лехолетова

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ – інтегративний різновид соціальних і пед. технологій; алгоритмізована сукупність форм, методів та прийомів, спрямованих на сприяння саморозвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу, здібностей, задатків, активізацію зусиль клієнтів (переважно дітей та молоді) на вирішення власних проблем.

До особливостей С.-п. т. належать: динамічність (гнучкість) змісту та форм роботи соціального педагога з дітьми та молоддю; циклічність, тобто стереотипне, закономірне повторення етапів, стадій, процесу в роботі з дітьми та молоддю; дискретність, яка проявляється в нерівномірному ступені пед. впливу на різних етапах діяльності; непрогнозованість результатів соціально-пед. роботи.

Застосування С.-п. т. обумовлено: метою соціально-пед. роботи; умовами її реалізації; особливостями і можливостями об'єктів; особливостями місця реалізації; наявними ресурсами; можливостями організаційних форм соціально-пед. роботи; особливостями суб'єкта соціально-пед. діяльності.

С.-п. т. можна уявити як систему реалізації методів (загальнонаук., організаційних, пед., соціол., психол. та сучасних методів соціальної роботи), організаційних форм та прийомів соціально-пед. діяльності.

Визначено чотири підходи до уgrupuvannya C.-p. t.:

1. Середовищний підхід. Передбачає визначення соціально-пед. технологій залежно від середовища

і компетентному виборі, що передбачає спільне розуміння цілей і завдань діяльності, виключає тиск і маніпулювання.

Здійснює Ф. фасилітатор – людина, яка має полегшити групі процес досягнення мети. По суті, це визначення стосується ідеального вчителя, якщо він компетентний і відкритий, уміє говорити і, особливо, слухати, може непомітно скоригувати хід спільноті діяльності, надихнути учасників на ефективну взаємодію. Так, педагог на батьківських зборах організує спілкування учасників і сприяє тому, щоб їхня дискусія була продуктивною, зумовлювала вирішення проблем. У ролі фасилітатора педагог не пропонує власних рішень, а стимулює їх вироблення.

Далеко не кожний може виконати роль фасилітатора, оскільки це потребує особливих здібностей, умінь і навичок викликати до себе довіру, бути терплячим, налагоджувати ефективну взаємодію між членами групи, діагностувати, заохочувати, коригувати (поведінку) та ін.

Серед умінь Ф. можна виокремити такі:

- ставити відкріті питання, що потребують розгорнутого відповіді. Як правило, починаються зі слів: «я», «коли», «чому», «навіщо»;
- позитивно реагувати на будь-який сигнал, який іде від учасників групи. Наявність реакції учасника означає його включеність у процес. Це відкриває перспективи для роботи. Будь-яка репліка чи питання мають бути сприйняті зі щирим розумінням і повагою, за необхідності — переформульовані в позитивному ключі і розвинені;
- заохочувати висловлювання учасників;
- забезпечувати ясність позицій учасників у конфліктних ситуаціях;
- одержувати відповіді від групи, переадресовувати всім або окремим учасникам, не нав'язувати своєї точки зору;
- забезпечувати зворотний зв'язок;
- одержувати відповіді від групи, переадресовувати всім або окремим учасникам, не нав'язувати своєї точки зору.

Розрізняють базову і розвивальну Ф. У першому випадку процесом керує фасилітатор, пропонуючи групі найефективніші, з його погляду, прийоми роботи. У другому — члени групи самостійно обговорюють проблему і приймають рішення, а фасилітатор коригує, підказує, як швидше й конструктивніше діяти. При цьому він не ставить перед собою мети змінити поведінку учасників. Він лише сприяє застаченню інформації, яка зумовлює розуміння доцільності поведінки. Якщо учасники доходять висновку, що її варто змінити,

fasilitator підказує можливі способи. Ф. активно використовують у зарубіжній практиці під час проведення тренінгів, занять у школі й ВНЗ. Ця технологія недостатньо вивчена, однак останніми роками набуває популярності в Україні.

Літ.: 1. Леонтьев О. М. Педагогическое общение. Новое в жизни, науке и технике // Педагогика и психология. 1970. 2. Роджерс К. Эмпатия // Психология эмоций. М., 1984. 3. Сорочан Т. Фасилітація — нова функція післядипломної педагогічної освіти // Освіта на Луганщині. 2004.

Н. М. Бібік

ФАХІВЕЦЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування держ. політики у сфері соціального захисту населення.

В Україні поняття «фахівець з соціальної роботи» введений до класифікатора професій у 1991 р.

До повноважень Ф. с. р. належать: проведення оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді; планування соціальної роботи, надання соціальних послуг, соціальної допомоги, визначення методів соціальної роботи; надання соціальних послуг; представлення інтересів отримувача соціальних послуг в установах та організаціях; здійснення ін. повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг відповідно до Закону України «Про соціальні послуги».

До завдань і обов'язків Ф. с. р. входять: організація виявлення в зоні соціального обслуговування (громад, організації, на підприємстві тощо) та здійснення обліку сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують соціальної підтримки (надання соціальних послуг), у тому числі постраждалих від насильства в сім'ї та торгівлі людьми; оцінка потреб сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах; визначення переліку необхідних соціальних послуг, форм та методів соціальної роботи; розроблення пропозицій місцевому органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, керівнику установи/закладу щодо необхідності надання соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах, для прийняття відповідного рішення; забезпечення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, соціальне супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу; надання соціальних послуг консультування та представництва інтересів; інформування

з питань призначення видів соціальної допомоги, компенсацій, субсидій, пільг, надання соціальних послуг тощо; надання допомоги в оформленні заштитів до відповідних інстанцій, заяв, документів для отримання усіх видів допомоги, приймає такі документи та забезпечує їх передання у відповідний підрозділ соціального захисту населення; залучення до надання соціальних послуг закладів освіти, охорони здоров'я, соціального обслуговування, громадських організацій, фондів та ін. суб'єктів, що надають соціальні послуги; встановлення причини асоціальних явищ і розроблення комплексу заходів щодо їх усунення; сприяння формуванню в громаді сімейних, нац.-патріотичних цінностей, зasad відповідального батьківства; виявлення вразливих сімей з ознаками неналежного виконання батьками обов'язків щодо виховання та розвитку дитини; організація залучення наявних фінансових, матеріальних та ін. можливостей громади для підтримки сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах; навчання соціальних працівників і соціальних робітників.

Літ..: 1. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» № 2558-III від 21.06.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>. 2. Закон України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII від 17.01.2019 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T192671.html. 3. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: навч. комплекс / авт.-упоряд.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З. П. Киянина та ін.; за заг. ред. І. Д. Зверевої, Ж. В. Петроцько. Київ: Фенікс, 2007. 528 с. 4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. 5. Наказ Міністерства соціальної політики України № 285 від 24.03.2016 р. «Про затвердження кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець із соціальної роботи». URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/74128_535870.

Т. Л. Лях, Т. П. Спіріна

ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА ОСВІТА – освіта, спрямована на формування та розвиток освітньої кваліфікації, що підтверджує здатність особи до виконання типових спеціалізованих завдань у певній галузі профес. діяльності, пов'язаних з виконанням виробничих завдань підвищеної складності та/або здійсненням обмежених управлінських функцій, що характеризуються повною невизначеністю умов та потребують застосування положень і методів відповідної науки, і завершується здобуттям відповідної освітньої та/або профес. кваліфікації. Держ. політика у сфері

Ф. п. о. ґрунтуються на принципах: сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для здобуття освіти впродовж життя; доступності Ф. п. о.; міжнар. інтеграції та інтеграції системи Ф. п. о. України в Європейський освітній простір, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій нац. освіти; сприяння держ.-приватному партнерству у сфері Ф. п. о.; запровадження механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам закладів Ф. п. о.; заохочення просвітницької, інноваційної, дослідницької діяльності закладів Ф. п. о., ведення фінансово-економічної діяльності на засадах цільового, ефективного та раціонального використання матеріальних і фінансових ресурсів. Складниками (компонентами) системи Ф. п. о. є: заклади Ф. п. о.; галузі знань і спеціальності; ліцензійні умови провадження освітньої діяльності; стандарти Ф. п. о.; органи, що здійснюють управління, нагляд та контроль у сфері Ф. п. о.; наук.-метод. (навч.-метод.) установи; учасники освітнього процесу.

Ф. п. о. здобувається на основі повної або базової середньої освіти з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти. Заклади Ф. п. о. мають право здійснювати за відповідними стандартами підготовку фахівців, компетентності яких відповідають п'ятому, четвертому, третьому та другому рівням Нац. рамки кваліфікації (НРК). У результаті успішного виконання здобувачем Ф. п. о. освітньо-профес. програми, що відповідає п'ятому рівню НРК, закладом освіти присуджується освітньо-профес. ступінь – фаховий молодший бакалавр. Стандарти Ф. п. о. розробляються для кожної спеціальності відповідно до НРК і використовуються для визначення змісту та оцінювання результатів освітньої діяльності за освітньо-профес. програмами Ф. п. о. Вони є обов'язковими до виконання всіма суб'єктами освітньої діяльності незалежно від форм власності та сфери управління.

Ф. п. о. може бути спеціалізованою, а саме – мистецького, спортивного, військового спрямування. Засади функціонування системи спеціалізованої Ф. п. о. визначаються Законом України «Про освіту». Стандарти спеціалізованої Ф. п. о. за кожною спеціальністю розробляються та затверджуються центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують держ. політику у відповідних сferах і оприлюднюються на офіційних веб-сайтах цих органів та офіційному вебсайті центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки впродовж 10 робочих днів після їх затвердження. Акредитація

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ОСВІТИ

Друге видання, доповнене та перероблене

Головний редактор
академік НАН України і НАПН України,
Президент НАПН України В. Г. Кремень

Видавець: ТОВ «Юрінком Інтер»

Шеф-редактор *В. С. Ковалський*,
доктор юридичних наук, професор

Відповідальна за випуск О. Б. Доценко

Редактор М. І. Ромась, Л. Р. Хомляк

Комп'ютерна верстка А. С. Жарий

Художнє оформлення О. Б. Доценко, А. С. Жарий

Підписано до друку 29.09.2021. Формат 70 × 100/16.

Умовн. друк. арк. 92,95. Обл.-вид. арк. 122,58.

Тираж 1000 прим. (перший завод — 500 прим.)

Зам. № 21-488.

Видавнича організація ТОВ «Юрінком Інтер»
04209, Київ-209, вул. Героїв Дніпра, 316, тел. 411-64-03, 411-69-08.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 3954 від 13.01.2011

Віддруковано на ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
Свідоцтво серія ДК № 5454 від 14.08.2017 р.
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.
Тел./Факс (0456) 39-17-40
E-mail: bc-book@ukr.net; сайт: <http://www.bc-book.com.ua>

З питань придбання літератури звертатися
до видавництва «Юрінком Інтер» за адресою:
04209, Київ-209, вул. Героїв Дніпра, 316, тел. 411-64-03, 411-69-08